

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

2.1. Світові та вітчизняні тенденції інноваційної політики регіонального розвитку

Світова практика розвитку країн характеризується не тільки радикальними інноваційними змінами у виробничо-технологічному секторі, а і реформаційними змінами в інституційній базі, в організаційних механізмах і в методах управління розвитком. Інновації проникають у всі сфери людської діяльності і людських відношень, в систему суспільного устрою, в бізнес, інфраструктуру, екологію, культуру. Раніше горизонти майбутнього означали такими термінами як «кібернетика, метрологія, генетика, ядерна фізика, освоєння космосу». Сьогодні точніше буде визначення майбутнього, що формується вже зараз, термінами «інноваційних трансформацій та інноваційної політики». Сьогодні «інновації та реформи» можна вважати якщо і не синонімами, то досить спорідненими поняттями, підкреслюючи тим всеохваченість змінами суспільних явищ, їх невідворотність та «небачену» раніш стислість в часі і просторі.

Один з напрямків інноваційного розвитку більшості країн світу є напрямок модернізації регіонів і місцевого самоврядування: створення ОТГ, укрупнення районів, переміщення на місцевий рівень питань землевпорядкування, субурбанізації, бюджетного забезпечення. Безумовно, регіональний розвиток залишається в компетенції центральних органів влади, але ресурси, механізми та оперативна робота по забезпеченню розвитку територій, по розвитку бізнесу та активації місцевих ініціатив переміщуються безпосередньо в регіони. В регіони, «на місця», переміщуються і інструменти розвитку та норми і принципи відповідальності за діяльність на своїй території, за успіхи та прорахунки.

Регіони сьогодні мають самостійно вивчати і визначатись з такими питаннями як земельні відносини і основи земельної реформи, підвищення конкурентоспроможності, смарт-спеціалізація, формування кластерних об'єднань, альтернативна енергетика, стратегічне перспективне планування, рурурбанізація (рис. 2.1). Практично всі ці напрямки

регіонального розвитку відпрацьовані в зарубіжних країнах, досвід яких має бути корисно задіяний у вітчизняній практиці інноваційного регіонального і місцевого розвитку.

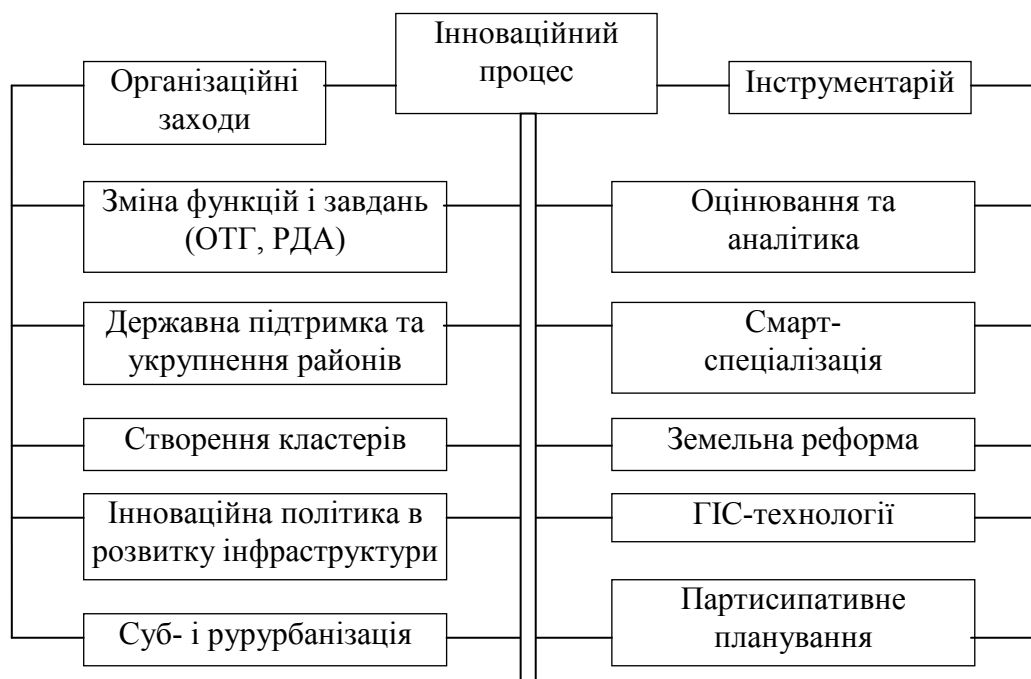

Рис. 2.1. Напрямки інноваційної регіональної політики

Надамо характеристики деяких з цих напрямків.

1. Зміна функцій і завдань управління на місцевому рівні.

З розвитком процесу децентралізації влади, створенням ОТГ та прийняттям рішень по укрупненню районів обласної території на регіональний рівень управління зміщуються різного роду завдання щодо забезпечення «своїми силами» всіх основ життєдіяльності громадянина, мешканця певної території. В цьому і полягає стратегічна лінія укріплення в суспільстві принципів субсидіарності, інклюзивності і парасипативності. Світова тенденція показує, що МСБ і середній клас складають сьогодні основу як економіки, так і соціуму, що і потребує кардинального перелому в українській дійсності. Активація цього процесу потребує значних зусиль з боку держави, а ключові елементи поєднання ОТГ, МСП і впливу держави показані на рис. 2.2.

Об'єднані територіальні громади за стратегічним баченням реформаторів «з Центру» мають виконати два головних завдання: забезпечити регіональний розвиток в цілому та забезпечити економічний розвиток та зростання добробуту населення на своїй території.

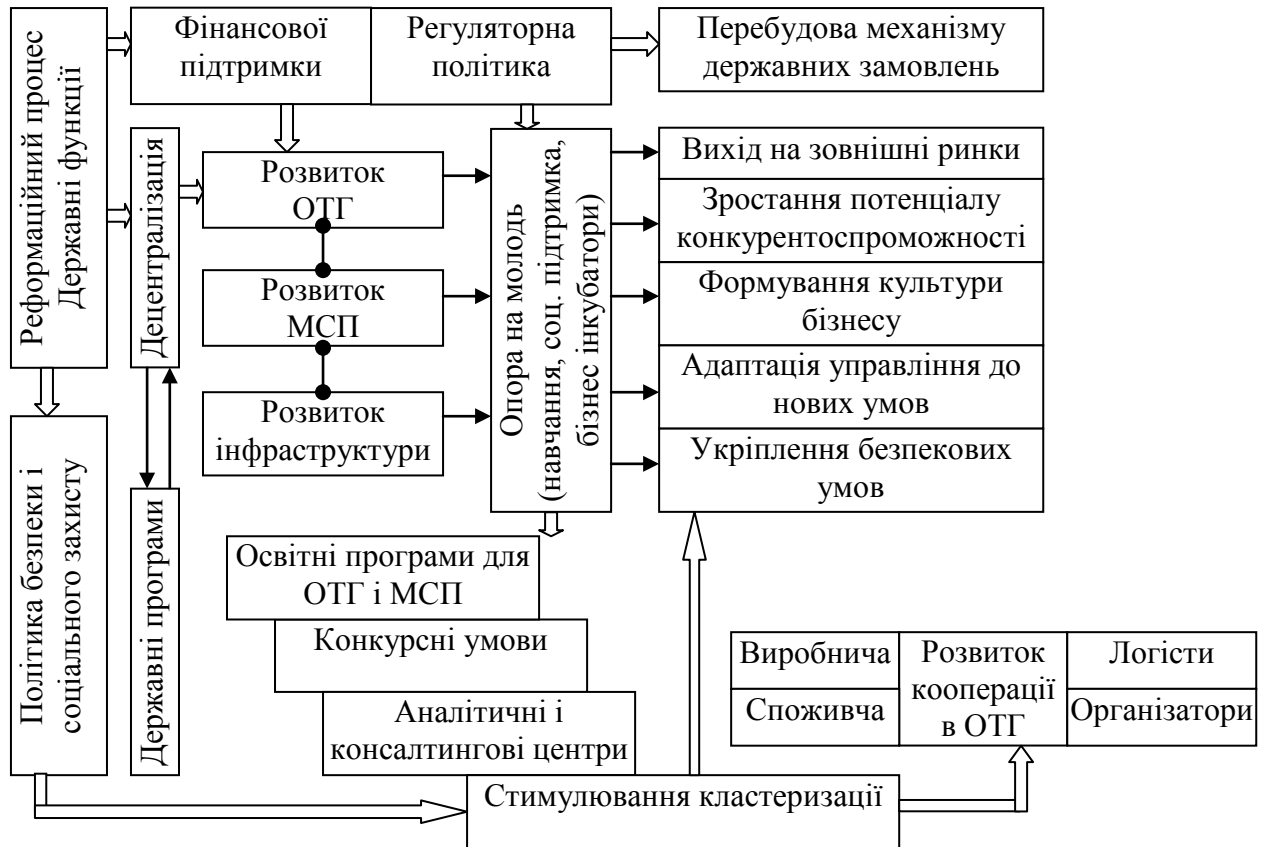

Рис. 2.2. Напрямки і завдання державної підтримки регіонального розвитку.

Ці дві складові прямо залежні одна від одної, обидві вони залежать від наявності ресурсів (в широкому розумінні цього слова) та від якості територіального управління та самоуправління.

Розвиток ОТГ в поєднанні з розвитком МСП забезпечує суттєві зміни в розвитку регіонів, що показано на рис. 2.3.

В реформаційному процесі перебудови управління на місцевому рівні і організації діяльності нових структур на місцях надії покладаються на наукову підтримку цих процесів, в т. ч. на розбудову на місцевому рівні функції маркетинг-менеджменту (рис. 2.4).

Зростання добробуту громад як цільовий вектор регіонального розвитку формується під дією різних факторів, серед яких виділимо: загальний політико-економічний стан в країні; рівень потреб населення в розрізі різних груп та рівень задоволення потреб; нормативи, стандарти, цінності, їх значимість і прогресивність; місцеві ресурси та їх використання; спроможність громад та механізми управління забезпеченням добробуту.

Рис. 2.3. Нові функції влади на місцях.

Зрозуміло, що в нових умовах в межах регіону та окремої ОТГ мають бути сформовані моніторингові системи зростання економіки та добробуту населення. Вихідні положення для розбудови такого моніторингу мають базуватись на певних складових розуміння якості життя, його змісту та складових зростання добробуту (рис. 2.5).

На приведеному рисунку 2.5 показано, що в добробут громади, окрім доходу, зайнятості, рівня комунальних послуг та здоров'я, входять такі важливі складові як безпека та соціальний захист, якість зовнішнього середовища, віра в перспективи, що пов'язані з місцем проживання, екологією довкілля, соціальним оточенням.

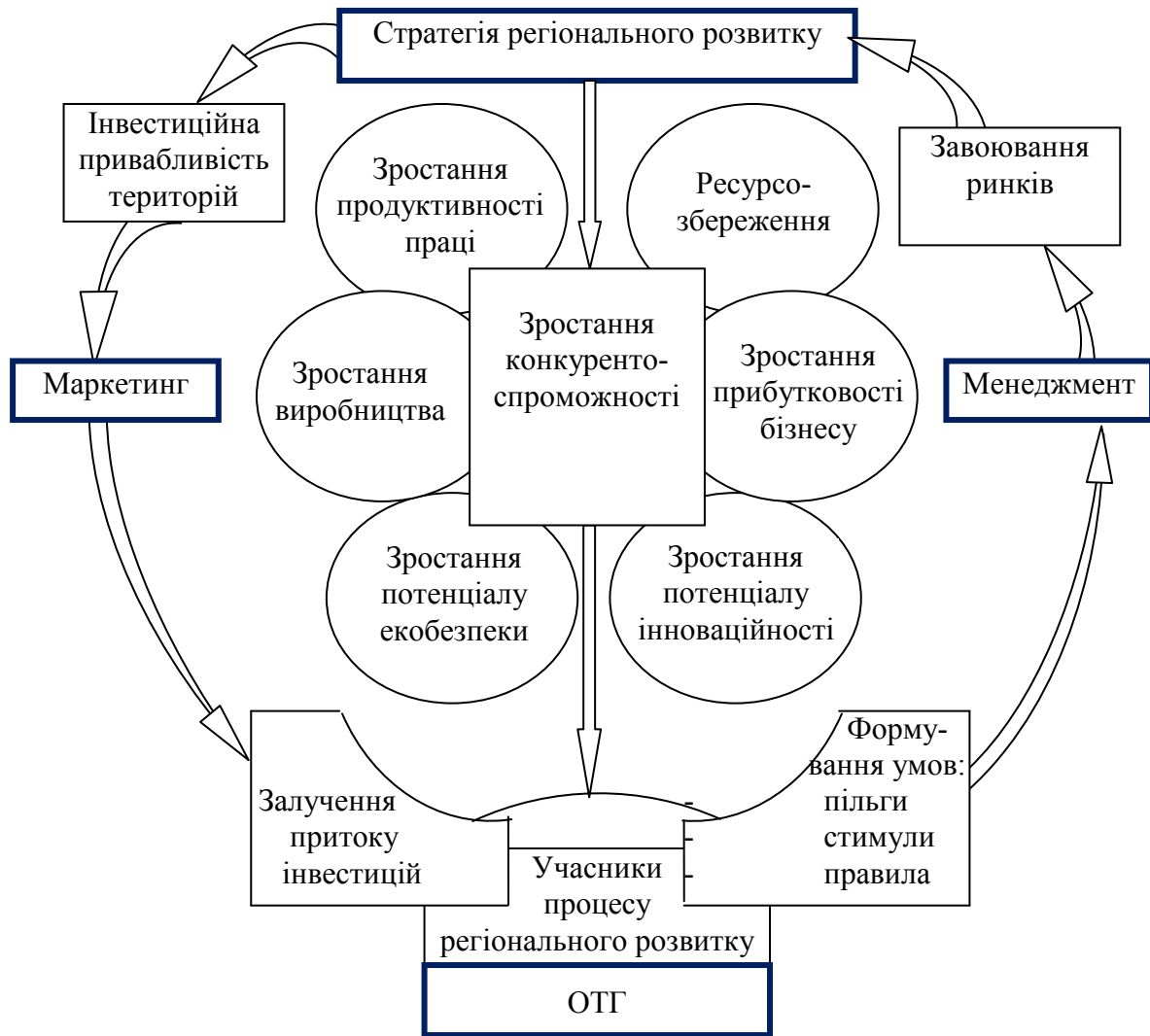

Рис. 2.4. Регіональний розвиток: маркетинг-менеджмент в концепції «параметрів зростання».

Система місцевого управління, відношення керівництва до населення, довіра до влади – це теж складові добробуту населення. Сучасне управління має користуватись і сучасним інструментарієм: новітні управлінські технології, банк даних, інформатизація, ГІС-технології. В нових умовах формується і нова культура відношень між структурами влади і населенням. Терміни «партнерство», «підтримка», «реформи», «саморозвиток», «бюджетування», «відповідальність на місцевому рівні» все більш використовуються вже не як теоретичні конструктиви, а як змістовні поняття впровадження практичних заходів.

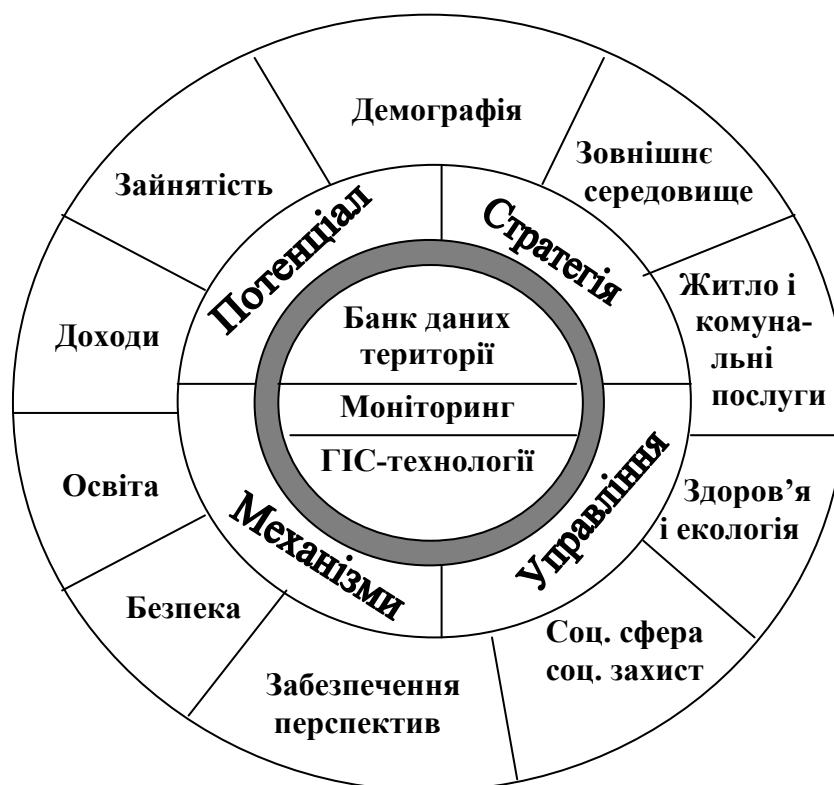

Рис. 2.5. Вихідні позиції розбудови добробуту громади

В дослідженні сформульовані особливості авторського методологічного підходу до розбудови оновленої системи управління розвитком територій і територіальних громад, в яких акценти уваги зміщуються з «заданих центом орієнтирів» на оцінювання громадами своїх потенційних можливостей і адекватне використання власних ресурсів. Тому в новій моделі управління місцевим розвитком виділені:

- оцінка потенціалу регіону і визначення пріоритетів як точок зростання;
- створення органами влади розгорнутої системи надання адміністративних послуг (ЦНАП) та навчання кадрів на місцях з питання управління розвитком територій;
- проектно-інжиніринговий інструментарій розробка і реалізації локальних програм і проектів;
- адміністративна політика залучення інвестицій в регіон, в тому числі з зарубіжних джерел;
- формування в районах області об'єднаних територіальних громад при підтримці обласного центру.

В нашому методологічному підході до вирішення проблем регіонального розвитку виділено блок «зв'язки і взаємодії», а не блок «структурних елементів», як то прийнято в традиційному розгляді завдань управління розвитком території. Специфіка підходу полягає також у тому, що в вирішенні питань розвитку громад і територій використовуються знання з нових наукових дисциплін: «конфліктологія» та «рефлексія». Щодо першого напрямку, то відмітимо, що сучасна економіка в цілому знаходиться на надзвичайно високому рівні конфліктності (тіньові схеми, кризові стани, судові розгляди, рейдерство та інше). Все це різноманіття економічних проблем є сферою конфліктології, як системи нових знань та ділової практики розв'язання конфліктів.

Новий напрям «рефлексивного управління» базується на тому, що реальні економічні системи мають множину характеристик, за якими вони близькі до «живих» (біологічних) систем: вразливість, чутливість, наявність процесів обміну, поведінка і багато іншого.

Зміна методологічних поглядів продукує і докорінні зміни в практиці управління розвитком територій (регіонів). В нових умовах першорядне значення набувають такі суспільно-організаційно форми як об'єднані територіальні громади (ОТГ), ОСББ, кластерні об'єднання. Причини, напрямки і суттєва сторона цих змін науковцями представлена в їх працях, що дає змогу практичного здійснювати необхідні трансформації. Але виникає безліч непередбачених і «нестандартних» ситуацій в цій практичній роботі. В наших дослідженнях увага концентрується на взаємозалежності «старого» і «нового», на ліквідації бар'єрів, на шляху організаційно-економічних інновацій, при чому головні об'єкти таких досліджень не технічні інновації, а інституційні. Зокрема, до таких ми відносимо і створення об'єднаних територіальних громад з їх оновленою структурною базою і методами управління (ініціативні збори, апаратні наради, комісії, експертні групи, громадські слухання). Сам процес створення ОТГ в Україні можна вважати успішним.

Наукова сторона розвитку ОТГ потребує розгляду питань спроможності самофінансування, розподілу компетенції між структурами влади, встановлення механізму суспільного договору, освоєння нової культури управління. Всі ці аспекти є пов'язаними з впливом і підтримкою державного адміністративного апарату. Дослідження показало, що

«вживляння нових організаційно-економічних моделей у діючу систему є складним, нерідко конфліктним процесом і потребує відповідних методів регулювання і узгодження інтересів, функцій, ресурсів, «правил гри». Є гостра потреба і в розв'язанні такої проблеми як розподіл функцій і компетенцій між апаратом райдержадміністрацій (РДА) і управлінським апаратом створюваних об'єднаних громад. Це науково-практичне завдання не має чіткого і однозначного рішення і таке рішення, на нашу думку, не слід розробляти в завершеному виді, і в «прискореному режимі». Експеримент, еволюція, практика – як раз ці інструменти здатні сформувати адекватні часу механізми і технології управління громадами і територіями. Саморозвиток територій по моделі все більш повного охоплення їх ОТГ не відмінює значну долю функцій РДА, навіть в цих випадках, коли район в цілому сформований із об'єднаних громад. Є і залишиться функції адміністративного впливу, зокрема такі як виконання програм державної регіональної політики, підготовка управлінських кадрів на місцях, цивільна оборона, корегування екологічної ситуації, розробка і реалізація програм розвитку інфраструктури. При чому, адміністративна підтримка розвитку регіонів активну форму приймає в різних аспектах діяльності громади і впливу на територіальний розвиток, укріплюючи свої функції в сферах освіти, підтримки бізнесу, соціального захисту, системного аналізу, арбітражу, контролю. Бюджетна політика і бюджетні баланси, створення інтегрованих інформаційних систем та їх зв'язок з обласними центрами, розвиток в регіонах банківсько-кредитного сектора, регулювання в використанні надр, водних і земельних ресурсів ОТГ і РДА здійснюють в узгодженні між собою. Готового рішення щодо «узгодження» не існує, але існує шлях його відпрацювання.

Прийнято вважати, що керівник і його команда управляють «соціально-економічним» об'єктом. Але територія, виробничі об'єкти, сфера послуг і населення – це достатньо складний об'єкт для управління, це «міні-державка» зі своїми особливостями. А тому і підходи до управління таким об'єктом можуть мати відхилення від задуманих «рецептів», в тому числі і щодо моделі децентралізації. Децентралізація має декілька важливих складових, а саме:

- політичну (передача владних повноважень з центру на місця);

- організаційно-адміністративну (утворення територіальних об'єднань і систем управління різного типу);
- фінансову (перерозподіл податкових джерел, норм, потоків);
- соціальну (підвищити рівень громадської самосвідомості населення).

Разом ці складові становлять основу реформаційного процесу, націленого на розбудову нової моделі державної регіональної політики і просторової самоорганізації населення. Цільова політична установка і мета реформи місцевого самоврядування – створення умов для економічного і соціального розвитку країни і забезпечення її переходу в «клуб» найбільш розвинених держав світу. Не менш важлива мета децентралізації – це зближення уряду і народу. Для України ця мета має бути включена не в далекі стратегічні пріоритети, а в реальний практичний механізм поточних завдань сучасної політики.

В процесі децентралізації маємо необхідність дотримуватись балансу розподілу повноважень, ресурсів і відповідальності влади, з тим щоб зберегти важелі впливу держави достатньої сили і мобільності для реалізації державних інтересів і пріоритетів на місцевому рівні. З іншого боку, виникає певний ризик щодо обмеження прав, компетенцій і оргструктур базового рівня господарювання і управління при розгортанні процесу децентралізації. Згідно Всесвітньої доктрини місцевого самоврядування і Європейської хартії самоврядування на територіях здійснюється на принципах: народовладдя, законності, гласності, колегіальності, виборності, поєднання державних і місцевих інтересів. Суттєво змінилась і позиція взаємодії адміністративних органів влади з територіальними структурами. Управлінські органи обласних центрів і створені ними організації підтримки процесів децентралізації влади і розвитку місцевого самоврядування масштабно і результативно проводять роботу навчального, методичного і організаційного плану. Так в Харківській області в планах і звітах під рубрикою «календар подій» в 2018 році зафіксовано більше ста заходів, серед яких відмітимо:

- Круглі столи.
- Засідання регіональної платформи самоврядування.
- Передача об'єктів на баланс ОТГ.
- Розробка стратегій розвитку.
- Семінари «Соціального захисту населення».

- Управління проектами для громад.
- Надання консультацій.
- Формування МБ на 2019 рік.

Реагуючи на зміни в цілому в ієрархії влади, на місцях отримав розвиток «дух активності», що проявилось не в проханнях і зверненнях, а в пропозиціях і участі по ремонту доріг, будівництву, пошук технологій і форм організації бізнесу. Кожна місцева влада в нових умовах зацікавлена в контактах з інвесторами, в доведенні до інвесторів аргументів на користь інвестиційної привабливості своєї території, в зменшенні ризиків для притоку інвестицій. І це також визначилось суттєвими успіхами.

Таблиця 2.1 – Проблемні питання, протиріччя і ризики в реформуванні місцевого самоуправління і розвитку демократії

№ з/п	Проблемні питання, протиріччя, ризики	Характеристики проблемності	Авторська оцінка ступеню проблемності (1÷5 балів) 5-мак
1	Внесення змін в Конституцію і розробка нових законодавчих ініціатив	Напрацювання виконані, пропозиції надані	2
2	Перебудова роботи ОДА, РДА	Рівень адміністрування докорінно знижений, акцент на організаційно-методичну підтримку	3
3	Проблема визначення оптимальних розмірів ОТГ	Зараз 50% сільських громад мають менш 3 тис. осіб; середня чисельність ОТГ – 13 тис. осіб	3
4	Делегування повноважень з центра на місця	В основному регламентовано, в достатньому обсязі	2
5	Виникнення колізії і конкуренції в сфері компетенцій між місцевими органами лади, ОТГ	Мінімум конфліктності	3
6	Проблема державного нагляду за територіями	Вирішується на центральному рівні	4
7	Проблема спроможності громад	Найвищі темпи зростання МБ	4
8	Проблема притоку інвестицій	Не вирішена	5
9	Низькі стартові позиції регіонів і низька платоспроможність населення	Виникли диспропорції	4
10	Недосконалий механізм вирівнювання диспропорцій між регіонами	Потребують наукової розробки і апробації	4
11	Ризик децентралізації корупції	Потребує окремого дослідження	4
12	Ризик надмірної автономії (потенціал сепаратизму, зловживань, містечковості)	Не є загрозливим	3

Разом з тим, ми не маємо намір стверджувати, що розвиток місцевого самоврядування, процес децентралізації та формування нових органів влади на місцях відбувається в спокійному режимі, є цілком позитивним і не має слабких сторін, протиріч та ризиків. Реальність цього процесу далека від ідеалу і очікувань, що підтверджує практика трансформацій. Авторська оцінка проблемних питань розвитку місцевого самоврядування представлена у табл. 2.1.

З наведених авторських оцінок високий рівень проблемності (4,5 балів) мають проблеми державного нагляду за територіями (рішеннями і діями ОМС), впровадження адекватних механізмів вирівнювання диспропорцій. Окремо слід звернути увагу на проблему притоку інвестицій, оскільки в її вирішенні більше питань до центральної влади (низький інвестиційний клімат в Україні в цілому), ніж до територіальних структур і місцевих органів влади.

Проблемну ситуацію та практичні заходи щодо формування нової системи адміністративно-територіального устрою Харківщини обговорювались на першому засіданні «Спільної робочої групи щодо об'єднання (укрупнення) районів Харківської області (17 грудня 2018 р.). Організатори обговорення – Українська асоціація районних та обласних рад, Харківська обласна рада, Харківська обласна державна адміністрація.

З виступів керівників апарату управління і фахівців визначились основні проблеми існуючого стану адміністративно-територіального устрою і складності в подальшому проведенні реформи децентралізації влади і укріплення позицій місцевого самоуправління. Серед таких проблем відмічалось: конфлікт компетенцій між існуючим і створюваним новими органами влади на місцях; потреба в змінах законодавства в сфері територіального устрою та управління; конфлікт відповідальності різних владних структур на єдиній території; високий рівень подрібненості громад і районів, що приводить до низького рівня спроможності громад на своїй території. Станом на кінець 2018 року в Україні вже сформувались 18 районів, де ОТГ повністю покривають всю територію, а в такому разі районні ради і державні адміністрації практично втрачають вплив на ситуацію і на розвиток своїх територій.

Запропоновано на обговоренні підтримати вимогу щодо прискорення прийняття Верховною Радою вже підготовлених законопроектів, зокрема №8051 «Про засади

адміністративно-територіального устрою України», де пропонується трирівнева система: адміністративно-територіальна одиниця (АТО) базового рівня – громада; АТО субрегіонального рівня (не менше 150 тис. мешканців) – район; АТО регіонального рівня – префектура (обласна територія).

На розгляді ВР є ще декілька важливих законопроектів з проблематики децентралізації влади та її територіальної організації, а саме:

«Про порядок утворення, ліквідації районів, встановлення і зміни їх меж» – (реєстр №6636 від 22.06.2017р.).

«Про утворення, реорганізацію і ліквідацію, найменування і перейменування місцевих державних адміністрацій» – (реєстр. №6641 від 23.06.2017р.).

«Про місцеве самоврядування в Україні» (у новій редакції). В діючий Закон за багаторічний період вже внесено більше 110 змін та доповнень).

Відмітимо також, що реальна практика проведення реформи місцевого самоврядування потребує і внесення змін до Конституції України. В цьому аспекті вже зараз фахівцями публічно висвітлюється цілий ряд змістовних і корисних напрацювань, в т. ч. і в частині запровадження інституту префектів, уточнення повноважень місцевих рад та їх виконавчих органів [].

Пропонується також більше уваги звернути на особливості регіонів, їх специфіку, спеціалізацію та застосування при укрупненні районів новітнього інструментарію: стратегічного моделювання, ГІС-технології, системного аналізу (рис. 2.6).

Поки регіон в цілому (обласний район) зберігається як територіально-адміністративна одиниця і ОТГ і РДА повинні залишатися складовими частинами системи місцевого самоуправління, а обласний центр і облдержадміністрація залишаються учасниками регіонального розвитку з видозміненими правами і обов'язками.

Участь РДА зберігається:

- у розміщенні виробництв;
- в інноваційних проектах;
- у державних програмах;
- в реформах;
- в демографічній політиці;

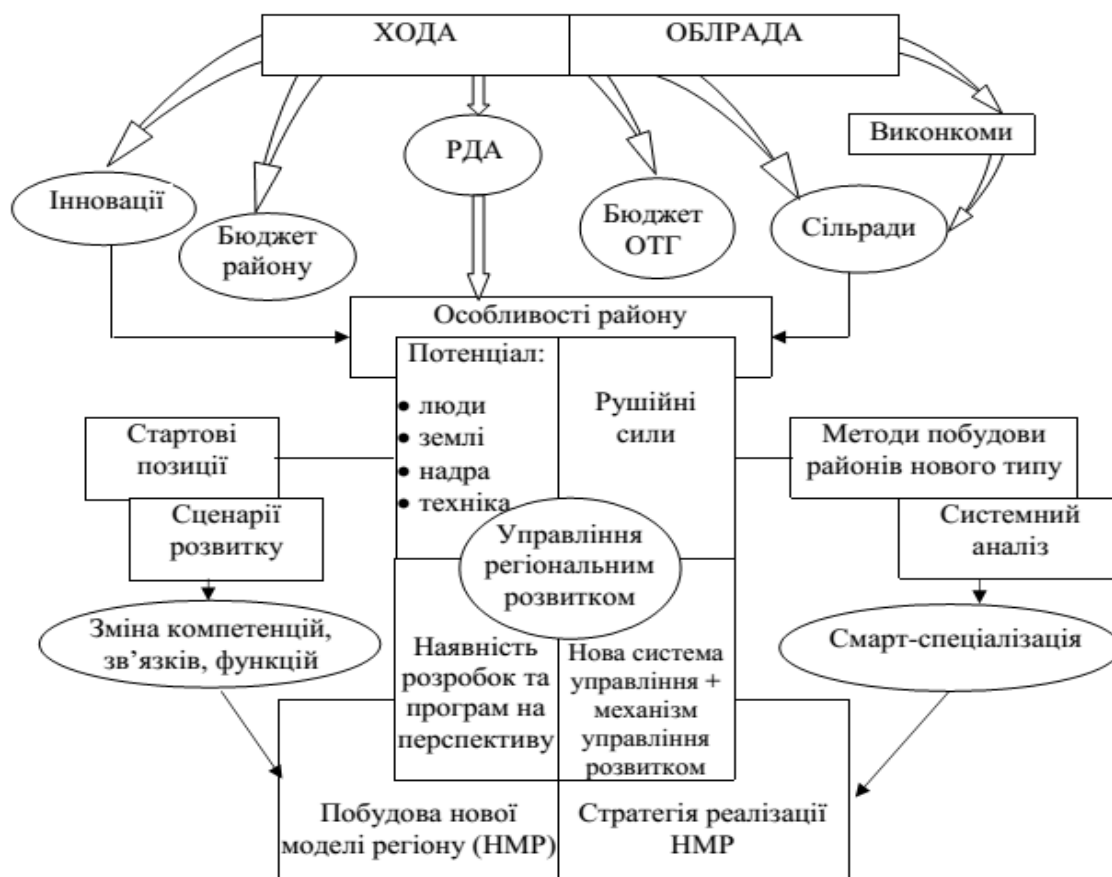

Рис. 2.6. Завдання і взаємодії учасників розбудови нової моделі укрупнених регіонів (НМР).

- в міграційному регулюванні;
- в екологічному регулюванні;
- в охороні праці і безпеці;
- у забезпеченні охорони здоров'я;
- у правоохороні (порядок, закон);
- в освіті і культурі.

Проблема регіонального розвитку значною долею пов'язані з земельною реформою, проведення якої має в суспільстві і у владних структурах значні протиріччя.

Противники приватизації та прихильники такої концепції виставляють безліч аргументів на користь своєї позиції, що і створює гостру конфліктну ситуацію. Згідно наведених оцінок сьогодні під мораторій підпадає 96% всіх сільськогосподарських земель, з них 68% – це паї, що перебувають у приватній власності, а 26% – (державна та комунальна власність). Зараз дозволяється: оренда, обмін, передача землі в спадок. Земельними паями приблизно 7 млн. українців; 1,2 млн. колишніх власників паїв вже

померли. Мораторій існує, але за 2 роки відбулось 3,6 млн. транзакцій щодо зміни власника землі. Систему виміру вартості землі не створено, отже більш-менш поточний вимір може дати її вільний ринок. Орендна ціна теж недосконала: за пай та Черкащині орендарі виплачують – 1670 \$ на рік, на Вінниччині – 1240 \$, Чернігівщині – 1100 \$, Житомирщині – 613 \$.

Показова ситуація з цінами (вартістю) землі на «ринку продаж в Internet» по Львівській області: 15 соток – 9000 \$, 10 соток – 10 000 \$, 5 соток – 12000 \$, 70 соток – 40 000 \$, 200 соток – 25 000 \$ (згідно об'яв) []. Оголошення, яких десятки тисяч, на сайтах свідчать про «сірі» схеми ринку землі. Отже центральна влада і місцеві органи самоуправління отримують «собі в спадщину» досить проблемну ситуацію з земельними ресурсами, що потребує виваженого підходу до її вирішення.

В зарубіжній практиці існують десятки різних моделей землеволодіння і землекористування, яку слід враховувати.

В США, де 100 років інститут власності, зараз підсилюються контроль за використанням земель, діють обмеження на продаж, вилучення на користь держави за значні порушення.

В ЄС – діє механізм цінового регулювання, стимулювання експерту сільгосппродукції.

У Китаї – сільгоспземлі на 85%, віддані «на сімейний підряд», а селянські комітети наділені правом власника на землю.

В Україні зараз 18,3 млн. земельних ділянок, з яких 70% сільгосппризначення, де найбільш розвинені орендні відношення. Зі своєї діяльності на землі орендарі виплачують 21 млрд. грн. (780 млн. \$) щорічно.

Окрім проблеми приватизації та оренди землі, місцева влада має значні проблеми і з іншими негараздами «земельного профілю», а саме: інвентаризація і розмежування, тисячі сміттєзвалищ, забруднення, ерозія, підтоплення, меліорація, лісозахисні смуги, рекультивация. Як бачимо, проблеми власності, використання, охорони і оздоровлення земельного фонду країни, з відповідальністю за все це на місцевому рівні, є досить гострі, масштабні і економічно витратні. А головне, більшість з цих проблем отримують в свій «портфель опікування» ОТГ [192, 194].

Стратегічним завданням для ОТГ і нових районів є смарт-спеціалізація. Під смарт-спеціалізацією розуміється достатньо поширена за рубежем концепція забезпечення регіонального розвитку на принципах інноваційного підходу, економічної спеціалізації та креативного управління, здатного реагувати на виклики і швидкі зміни. Для регіонів України важливо своєчасно і розумно включити цю методологію в практичну діяльність. На фермі в м. Чернівцях, зам. міністра регіонального розвитку В. Нагода наголосив, що «стратегічні документи регіонального розвитку мають базуватися на європейській методології смарт-спеціалізації та вибудовуватись на комплексних проектах міжрегіонального співробітництва».

Міністр Мінрегіону Г. Зубко визначив «Smart-спеціалізація – це можливість обернути синергію науки, бізнесу та місцевого самоврядування на абсолютно нові інвестиційні перспективи регіонів та вивести громади на новий рівень розвитку. Вона дозволить впроваджувати інновації, використовувати сучасні наукові розробки, застосовувати swot-аналіз проектів, створювати нові конкурентні види діяльності. Це фактично новий інструмент регіональної політики, який сприятиме підвищенню інвестиційної активності і конкурентоспроможності регіонів», – наголосив Геннадій Зубко.

За його словами, у Європейському Союзі на регіональному та інноваційному рівнях розроблено 120 стратегій smart-спеціалізації. Цей підхід вже застосовується в 12 країнах, в Україні – у пілотних областях: Запорізькій, Одеській та Харківській.

«Якщо ми хочемо економічно інтегруватись із загальним ринком ЄС, включитись в глобальні ланцюги доданої вартості, то ми просто приречені реалізувати в Україні ідеї регіональної smart-спеціалізації», – підкреслив урядовець.

Смарт-спеціалізація є інноваційним інструментом Європейського Союзу для розбудови регіональної спроможності завдяки двом ключовим підходам, зокрема, урахуванню місцевих умов та переходу на економіку знань. На практиці такий перехід передбачає виявлення конкурентних переваг та активів регіону, використання його інноваційного і наукового потенціалу. Проте успіху у впровадженні Смарт-спеціалізації можливо досягти лише за умови ефективної співпраці та синергії між місцевою владою, бізнесом, академічним середовищем та громадським суспільством.

Стратегія смарт-спеціалізації являє собою нову концепцію інноваційної політики, що зосереджується на економічному перетворенні, заснованому на знаннях. Для її успішного застосування необхідна інституційна спроможність, сильна доказова база, відкритий діалог з широким колом зацікавлених сторін, життєздатні системи моніторингу, фінансування та впровадження. (В. Бакіров – ректор ХГУ ім. В.Н. Каразіна).

SMART – достатньо широке поняття, в основі якого поняття «розумного, креативного, красивого, комфортного». Смарт може відноситись до таких об'єктів і сфер як «розумне місто, розумне виробництво, розумна організація». Якщо ми візьмемо «Smart Factory» (розумне виробництво), то в такому виробництві разом, цілісно відбувається постачання, виробництво, реалізація, з високим рівнем автоматизації всіх процесів: планування ресурсів (ERP), управління взаємовідносинами (CRM) управління ланцюговими поставками (SCM) [369]. Смарт-спеціалізація має декілька складових, головні з яких концентрація інноваційного виробництва на певній території (якість кластера) та орієнтація на свою нішу в ринку.

Міжвідомча координаційна група визначила секторальні напрямки розумної спеціалізації для України: ресурсні матеріали; біоекономіка та біотехнології; енергетика та енергомашинобудування; аерокосмічні технології; ІКТ; здорове суспільство. Цей підхід є корисним для пошуку ринкових ніш на структурованому європейському ринку.

На місцевому рівні формуються моделі Smart city – міста для життя: пріоритет мають комфортні зони, розумні будинки, навігатор на машині, велодоріжки, відеоспостереження як безпековий інструмент, електронне управління.

«До 2020 року у світі буде приблизно 600 розумних міст. Ці міста будуть генерувати до 60% світового ВВП [Д. Костюк]».

На регіональному просторі, за межами великого міста, смарт-спеціалізація має значні свої перспективи, поки що не як загальна цілісна модель, а як інноваційні локальні деталі проекту розвитку території.

Використовуючи термін «Смарт» «мы должны владеть искусством одновременного приращения экономической стоимости и человеческой ценности во всем, что бы мы ни делали» [Ч. Лэндри. Креативный город с. 8]. Цей же автор радить «не надо быть пассивной

жертвой глобальных перемен – это очень опасно!.. Надо научиться работать и жить «в сетях» [179].

Зараз готується «Стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки» для всіх областей України, в якій є обов'язковим використання Смарт-методології, що означає обґрунтований вибір пріоритетів. стратегія має за мету «трансформувати, а не законсервувати регіональні економіки» (Г. Зубко). За смарт-стратегією економіка «дивиться в майбутнє».

Використання ГІС в економічних дослідженнях регіонального потенціалу та стратегії розвитку територій області. Електронна картографія стала новим ефективним інструментом фіксації і вивчення просторової організації як локальних, так і інтегрованих територій. У масштабах області ГІС-технології стають незамінними при вирішенні завдань територіального розподілу земель, їх якісної оцінки, закріплення за адміністраціями і господарюючими суб'єктами, оцінювання рельєфу, екології, демографії, розміщення сільськогосподарських, промислових і соціальних об'єктів. Дороги, комунальні мережі, газотранспортні системи, громадський транспорт – все це з кожним роком додається в електронну базу даних і в технології управління розвитком територій. Але можливості ГІС далеко не вичерпуються перекладом в числову модель розміток простору в натуральних показниках: кордону, відстані, площі, маршрути.

Практично всю економіку регіону можна з таким же успіхом включити в ГІС. А це оцінки розподілу трудоресурсів, техніко-економічні показники діяльності фірм і підприємств, потенціал і рух фінансових коштів, забезпеченість основними фондами. Зараз цей напрямок лише на «початку освоєння». При цьому його актуальність і значення зростає в зв'язку з реформою місцевого самоврядування та створенням Об'єднаних територіальних громад. З розвитком ГІС, слід в електронний банк даних «додати» ТЕП по районам і по ОТГ, обсяги і джерела фінансування, грошовий оборот, витрати бюджету за напрямками (в прив'язці до районів і ОТГ) [75].

Особливо слід виділити фінансування і отримані результати поліпшень в системах ЖКГ (вода, каналізація, теплопостачання, житловий фонд, в т. ч. ОСББ), в ТПВ, у використанні доріг і транспорту. У ГІС можуть бути поставлені завдання:

- населені пункти;

- відмінності між районами та між ОТГ;
- оцінка економічного потенціалу територій і об'єктів на них;
- потреби в коштах на перспективний розвиток (свої + позикові);
- ефективність інвестицій (пооб'єктно, за напрямками);
- розвиток виробництв на місцевих ресурсах;
- проблема ТПВ і екозахисту;
- стратегічні плани розвитку територій.

Всі ці окремі завдання потребують своєї управлінської, в т.ч. економічної, постановки: у визначенні баз даних, в картографічному електронному поданні, в розробці технологій їх використання при прийнятті рішень (аналітика, підготовка рішень, проектне виконання, управління проектами).

Зараз в деяких організаціях розробки ГІС вже є і експлуатуються електронні карти області (загального і галузевого призначення), що і полегшує завдання економічного їх наповнення. Безумовно, при цьому виникнуть ряд «нестандартних» підходів і моделей, але їх треба буде вирішувати, орієнтуючись на те, що економіка, нормативи і механізми управління фінансами складають головний фактор розвитку територій в ринкових умовах взаємодії учасників.

2.2. Характеристика Харківської області та вплив ХОДА на її розвиток

Харківська область займає територію, що складає 5,2 % території України (31,4 тис. кв. км), межує з областями: Донецькою, Луганською, Січеславською, Полтавською і Сумською. Має протяжну лінію кордону з Росією. За природними ресурсами займає 5 місце в Україні. Мінеральна база області складається з паливно-енергетичних ресурсів (28,3 %), сировини для будівельних матеріалів (53,4 %), кольорових металів, налічує мінеральні води (18,1 %). У ґрунтовому покритті переважають чорноземи (типові, звичайні, опідзолені) ~ 85 % [323, 324].

На території області налічується 318 родовищ корисних копалин, з яких розробляється 109. Загальна площа лісів 417,6 тис. га. За водними ресурсами область посідає 10 місце в Україні (89 % поверхневі водні ресурси, 11 – підземні). Річок в області

867, з них – одна велика (Сіверський Донець – 375 км у межах області) та 6 середніх (Оріль, Оскіл, Уди, Лопань, Мерла, Самара). Збудовано 57 водосховищ, налічується 2538 ставків.

Природньо-заповідний фонд області становлять 243 території та об'єкти загальною площею 74,4 тис. га, в т. ч. 13 об'єктів загально-державного значення. Відсоток заповідності від загальної площі області – 2,37%. Населення пунктів всього – 1751, в т. ч. міст обласного та районного значення – 17, селищ міського типу – 61. Транспортна інфраструктура – залізничні колії – 1379,4 км, автошляхи – 9627,2 км, аеропорт – 1.

Рис. 2.7 – Харківська область

Розподіл районів області за чисельністю наявного населення

на 1 січня 2017 року

Територія області протяглася з заходу на схід на 225 км і з півночі на південь – на 200 км. (рис. 2.7).

Територія Харківщини має сприятливі агрокліматичні умови, оскільки тут поєднується достатня кількість сонячної радіації і тепла з необхідним мінімумом опадів.

Географічне положення і природні ресурси: утворена 27 лютого 1932 року, територія 31,4 тис. км², наявне населення 2701,2 тис. осіб.

Адміністративно-територіальний устрій на 01.01.2017: 27 районів, 17 міст, у т. ч. 7 – обласного значення (Харків, Ізюм, Куп'янськ, Лозова, Люботин, Первомайський, Чугуїв), 61 селище міського типу, 1673 сільських населених пунктів. Земельний фонд області представлено в таблиці 15, головні річки – табл. 16. Заповідники і національні парки (кількість та площа) – табл. 2.2.

Обласний центр – м. Харків; Територія – 350,0 км²; Наявне населення – 1439,0 тис. осіб

Таблиця 2.2 – Земельний фонд області

	Площа, тис. га	У відсотках до загальної площі
Усього земель	3141,8	100,0
Орні землі	1933,2	61,5
Багаторічні насадження	48,9	1,6
Пасовища і сіножаті	421,9	13,4
Перелоги	7,5	0,2
Лісові площі	417,4	13,3
Болота	32,1	1,0
Під водою	60,9	1,9
Інші землі	219,9	7,0

За даними головного управління Держземагенства у Харківській області

Корисні копалини

- Природні горючі гази
- Нафта та газовий конденсат
- Вугілля буре
- Титан-цирконієві руди
- Кам'яна натрієва сіль
- Фосфорити
- Піски (будівельні, кварцитові) і пісковики
- Мінеральні фарби
- Глини керамзитові
- Вапняк та крейда
- Мінеральні води
- Прісні підземні води

Таблиця 2.3 - Головні ріки (характеристики в межах області) [324]

Басейн річки Дон	Протяжність, км	Площа водозбору, км ²	Басейн річки Дніпро	Протяжність, км	Площа водозбору, км ²
Сіверський Донець	373	38300	Оріль	211	5384
Оскіл	178	5511	Берестова	102	1810
Уди	136	3229	Орілька	95	805
Великий Бурлук	93	1130	Мерла	93	1628
Берека	82	897	Багата	70	563
Мжа	77	1814	Коломак	35	566
Лопань	71	1479	Орчик	31	190
Харків	55	960	Самара	20	1413
Бритаї	50	601			

При складанні розділу використано матеріали Державного науково-виробничого підприємства «Картографія» та Харківського регіонального управління водних ресурсів.

Питома вага області в економіці України за обсягом (у %):

	2016 р.	2017 р.
– обсяг промислової продукції	- 7,4	7,7
– частка ВП сільськогосподарської продукції	- 6,9	5,7
– обсяг будівельної продукції	- 9,8	9,9
– капітальні інвестиції	- 4,8	4,4
– експорт товарів	- 2,8	2,8
– експорт послуг	- 2,8	3,1
– імпорт товарів	- 3,8	3,3
– роздрібний товарооборот	- 7,5	7,9

Агропромисловий потенціал базується на землях сільськогосподарського призначення – це 78% від загальної території. Всього створені і діють 1928 (2017р.) сільськогосподарських підприємств різної форми господарювання, в т. ч. фермерських господарств – 1289, приватних підприємств – 201, державних – 20. Валова продукція сільгоспвиробництва – 14154,4 млн. грн. (5,7 % від загально національного обсягу) [324].

Зовнішньоекономічна діяльність Харківщини (експорт товарів) здійснюється в таких світових пропорціях: країни СНД – 41,7%, країни ЄС – 20,3%, країни Азії – 25,3%, країни Америки – 1,6%, країни Африки – 9,1% [194].

Наукова і культурно-освітня складова Харківщини представлена: 160 організаціями, що виконують наукові розробки (17 тис. фахівців), 771 загальноосвітні заклади, 709

дошкільні заклади, 108 дитячих позашкільних установ. Театри, філармонія, кінотеатри – 18. Бібліотеки – 1258, заклади культури клубного типу – 685, музеї з філіями – 114, дитячі школи (музики, мистецтва) – 76. Пам'ятники: архітектури – 784, історії – 2477, археології – 6896. Стадіони – 53, спортивні зали – 935, спортивні майданчики – 4255, плавальні басейни – 34 [194].

Територія Харківської області на даний час поділена на 27 районів, різних за площею, чисельністю населення, природними умовами та іншими характеристиками (економічний потенціал, доля промисловості, сільськогосподарська спеціалізація). Деякі важливі дані щодо специфіки районів надає статистика (табл. 2.4).

Наведені дані показують, що навіть за площею земель райони відрізняються між собою в декілька раз: найбільші за цим показником Балаклійський, Вовчанський, Ізюмський відрізняються від найменших (Коломацький, Печініжський) в 4 рази. Щільність населення (осіб на 1 км²) теж має значні відмінності. Лідирують за цим показником Харківський та Дергачівський райони (132, 106 осіб на 1 км²), найнижчі значення мають такі райони, як Первомайський (13), Близнюківський (14), Ізюмський без м. Ізюм (11), Барвінківський (16).

Наведене свідчить, що забезпеченість власною робочою силою в аграрному секторі (головний профіль економічної діяльності в районах) може відрізнятись десятикратно. З такої нерівноваги в щільності населення по районах визначається і різна їх роль в субурбанізаційній стратегії, оскільки соціальний принцип вирівнювання умов життя населення якимось новим принципом ще не замінений.

Регіональний аспект сільськогосподарського виробництва можна характеризувати такими оцінками:

М'яса (у живій вазі) – 53 тис. т в цілому по області (27 районів), з них 5 районів (Балаклійський, Чугуївський, Нововодолажський, Куп'янський та Красноградський) забезпечили 81% всієї м'ясної продукції. Молока – 239806 т, з яких 50% забезпечили 6 районів (Красноградський, Дворічанський, Вовчанський, Куп'янський, Великобурлуцький, Чугуївський). Наведені дані свідчать про високий рівень спеціалізації районів області в м'ясо-молочному виробництві [128].

Таблиця 2.4 – Територія та чисельність наявного населення по містах та районах області

(на 1 січня 2017 року)

1	Територія ¹ , км ²	Чисельність населення, осіб	У тому числі		Щільність населення, осіб на 1 км ²	Відсотків	
			міське	сільське		міського населення	сільського населення
2	3	4	5	6	7	8	
Усього	31418,5	2701188	2178792	522396	86	80,7	19,3
міста обласного значення							
м. Харків	350,0	1439036	1439036	x	4112	100,0	x
м. Ізюм	40,8	49370	49370	x	1210	100,0	x
м. Первомайський	30,8	30389	30389	x	987	100,0	x
міськради							
Куп'янська	33,4	56454	56454	x	1690	100,0	x
Лозівська	18,1	65560	63897	1663	3622	97,5	2,5
Люботинська	31,1	24160	21328	2832	777	88,3	11,7
Чугуївська	12,8	33294	32454	840	2601	97,5	2,5
райони							
Балаклійський	1986,5	81909	52176	29733	41	63,7	36,3
Барвінківський	1364,5	21424	8833	12591	16	41,2	58,8
Близнюківський	1380,0	18988	3787	15201	14	19,9	80,1
Богодухівський	1160,3	39011	18994	20017	34	48,7	51,3
Борівський	875,3	16858	5619	11239	19	33,3	66,7
Валківський	1010,5	31803	14081	17722	31	44,3	55,7
Великобурлуцький	1220,8	22420	6034	16386	18	26,9	73,1
Вовчанський	1888,6	46559	27807	18752	25	59,7	40,3
Дворічанський	1112,4	17594	3650	13944	16	20,7	79,3
Дергачівський	895,2	94982	67866	27116	106	71,5	28,5
Зачепилівський	794,0	15251	3638	11613	19	23,9	76,1
Зміївський	1364,7	71674	33163	38511	53	46,3	53,7
Золочівський	968,6	26319	8724	17595	27	33,1	66,9
Ізюмський	1553,5	17191	x	17191	11	x	100,0
Кегичівський	782,5	21037	8809	12228	27	41,9	58,1
Коломацький	329,5	7028	2882	4146	21	41,0	59,0
Красноградський	985,1	44586	20914	23672	45	46,9	53,1
Краснокутський	1040,8	28070	8838	19232	27	31,5	68,5
Куп'янський	1280,3	24573	x	24573	19	x	100,0
Лозівський	1403,5	28927	10282	18645	21	35,5	64,5
Нововодолазький	1182,7	32818	11746	21072	28	35,8	64,2
Первомайський	1194,5	15791	x	15791	13	x	100,0
Печенізький	467,5	9980	5264	4716	21	52,7	47,3
Сахновщинський	1169,9	21128	7307	13821	18	34,6	65,4
Харківський	1364,3	179858	121066	58792	132	67,3	32,7
Чугуївський	1148,6	46705	27414	19291	41	58,7	41,3
Шевченківський	977,4	20441	6970	13471	21	34,1	65,9

¹ За даними Головного управління Держгеокадастру у Харківській області.

З цих характеристик слідує, що значна кількість районів області в економічному розвитку сприйняли концепцію спеціалізації виробництва. Наразі це ще не є готова модель смарт-спеціалізації, що характерна для Європейських країн, але початкова база в цьому напрямку в області вже закладена і потребує тільки подальшого розвитку.

Розвиток області забезпечують разом як діяльність в містах, так і в обласних районах. Статистичні дані свідчать, що в 2016 і 2017 роках динаміка розвитку регіону в цілому не є задовільною, хоча промисловість має дещо кращі показники (рис. 2.8).

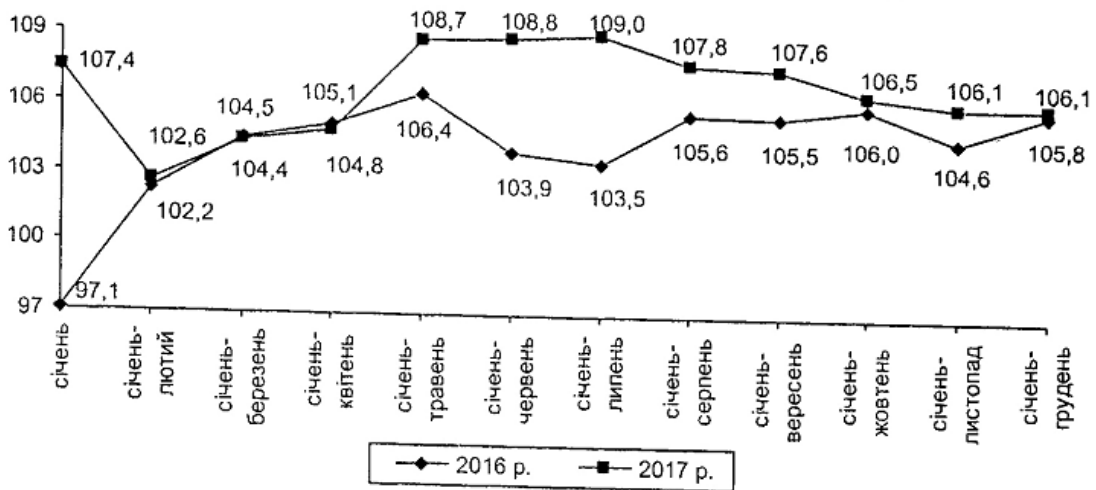

Рис. 2.8. Індекси промислової продукції (у % до відповідного періоду попереднього року).

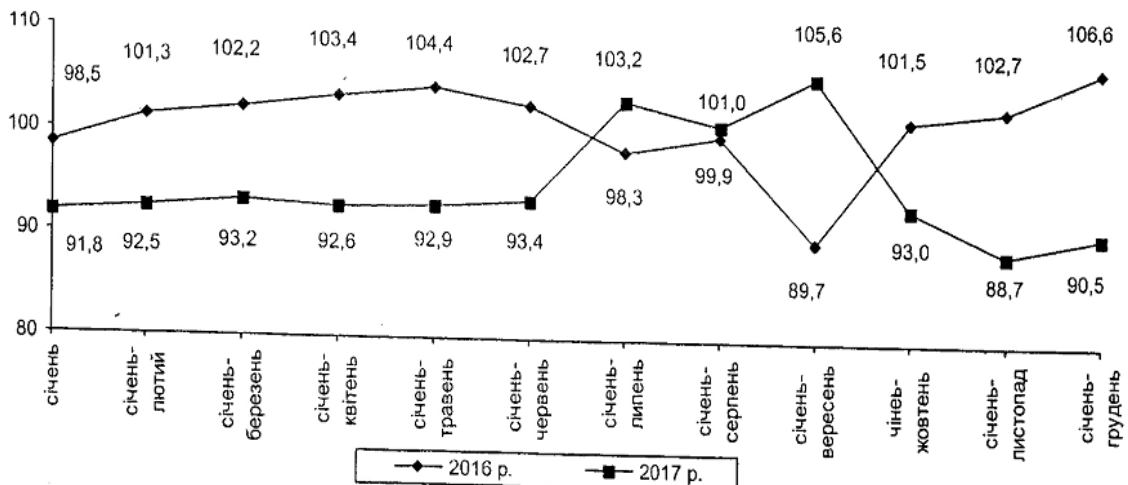

Рис. 2.9. Індекси сільськогосподарської продукції у 2016–2017 роках (у % до відповідного періоду попереднього року).

У 2017 році підприємствами області виконано будівельних робіт на суму 10030,8 млн. грн. (на 22,6%) більше ніж в 2016 р. Структура будівельної продукції: будівлі – 40,3%, інженерні споруди – 59,7%. В будівельному секторі (без споруд) – більше 50% складає житлове будівництво. Нове будівництво, реконструкція та технічне переоснащення становили 75,1% від загального обсягу виконаних робіт, капітальний і поточний ремонт – 15,7% та 9,2% відповідно.

Розвиток транспорту і системи зв'язку утримується на рівні попереднього року, з незначним зменшенням. Підприємствами транспорту перевезено 46,2 млн. т вантажів, в т. ч. залізничним транспортом 30,8 млн. т, автомобільним – 15,37 млн. т. Послугами пасажирського транспорту скористалися 606,5 млн. пасажирів, пасажирооборот – 8,3 млрд. пас. км, що на 1,2 % більше попереднього року (рис. 2.10).

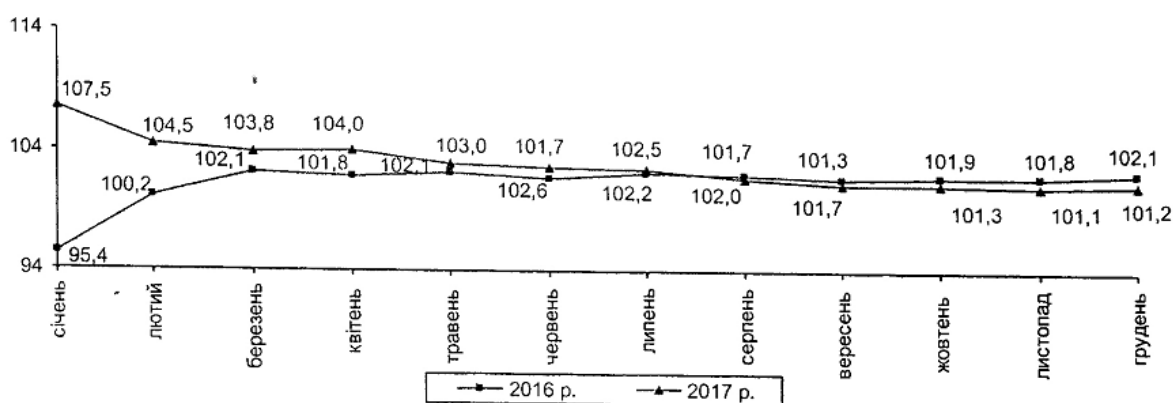

Рис. 2.10. Пасажирооборот підприємств транспорту у 2016 – 2017 роках (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Послугами автомобільного транспорту скористались 113,9 млн. пас., з них перевезено юридичними особами 86,2%. Харківським метрополітеном перевезено 212,9 млн. пас., на 3,2% більше обсягу 2016р. Трамваями і тролейбусами перевезено 245,9 млн. пас., практично на рівні минулого року.

Кількість суб'єктів господарювання в Харківській області – 171356 (2015 рік), з них: підприємств на 10 000 осіб населення – 14,6; фізичних осіб – підприємців на 10 000 осіб пас. – 85,4 [206, 207].

Обсяг реалізованої продукції всього – 277 487,7 млн. грн., з яких на підприємствах реалізовано 86,6%, а фізичними особами-підприємцями – 13,4%.

Кількість юридичних осіб в сфері підприємництва і економічної діяльності в більшості районів Харківської області утримується в діапазоні 300–400 осіб (Барвенківський, Близнюківський, Боровський, Великобурлуцький, Краснокутський, Купянський, Лозівський, Сахновщанський). Якщо структурно розділити райони на групи за кількістю юридичних осіб, то маємо такий результат (кількість районів / кількість юридичних осіб).

7 районів – 150–250 юр. осіб

10 районів – 251–400 юр. осіб

3 райони – 401–600 юр. осіб

5 районів – 601–800 юр. осіб

1 (Дергачівський) – 1430 юр. осіб

1 (Харківський) – 3840 юр. осіб

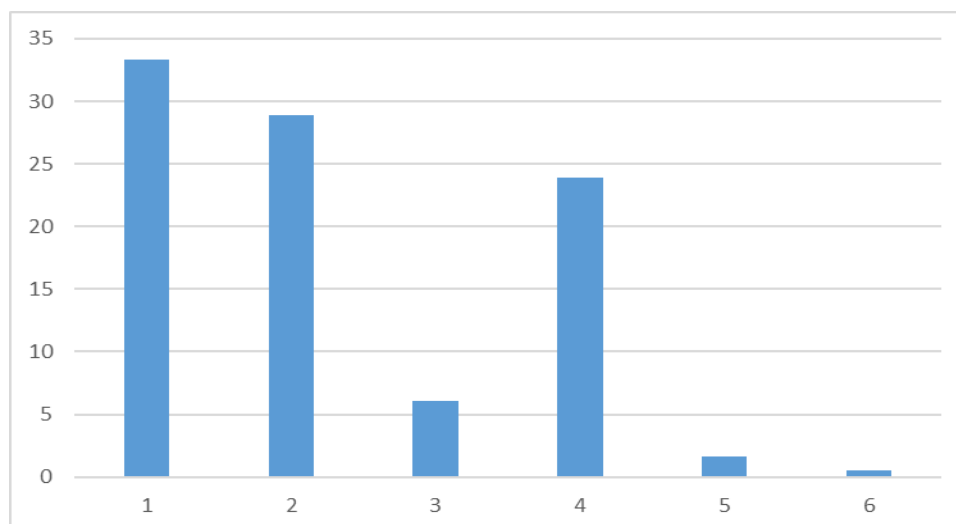
З цього аналізу робимо висновок, що територіальна близькість обласного центру «підживлює» прилеглі райони (приміську територію) для організації бізнесу в формі юридичних осіб. Вірогідно, що в організації бізнесу в прилеглих територіях приймають участь жителі великого міста безпосередньо.

Разом з тим урбанізація і бізнес є найбільш потужним забруднювачем довкілля. У 2016 році в області утворено відходів від економічної діяльності 1,95 млн. т (I–IV класу небезпеки). Утилізовано – 0,42 млн. т, накопичено за всі роки експлуатації полігонів – 41,8 млн. т. Структура відходів: 39,3% – домогосподарства, 27,1% – переробна промисловість, 17,7% – постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, 5,65 сільське господарство, 4,3% – добувна промисловість, інші забруднювачі – 6 % [128].

З загальної суми накопичення (41,8 млн. т) найбільшу частку має Зміївський район (33,7 млн. т), далі в ранговому порядку Дергачівський – 2,6 млн. т, Чугуївський – 2,0 млн. т, Харківський – 1,8 млн. т, Балаклійський – 1,02 млн. т, Нововодолажський – 0,34 млн. т). За фактом утворення відходів в 2016 р. лідирують такі райони: Зміївський, Вовчанський, Балаклійський, Красноградський, Богодухівський, Чугуївський.

На охорону навколишнього середовища здійснюються капітальні інвестиції та поточні витрати (у фактичних цінах) в таких сумах: 2005 р. (230 млн. грн.), 2010 р. (625 млн. грн.), 2015 р. (850 млн. грн.), 2016 р. (917,5 млн. грн.), з яких на капітальні інвестиції виділяється ~ 10% від загальних витрат.

Структура цих витрат представлена на рис. 2.11 (в млн. грн.).

1 – охорона атмосферного повітря, клімат;
2 – очищення зворотних вод;
3 – поводження з ТПВ;

4 – збереження біорізноманіття;
5 – радіаційна безпека;
6 – науково-дослідні роботи.

Рис. 2.11. Структура витрат на охорону довкілля

Поточні витрати на охорону навколишнього середовища складають 822,4 млн. грн., з них 323 млн. на очищення зворотних вод, 274 млн. – на поводження з ТПВ, 52 млн. – на збереження біорізноманіття, 37 млн. – на атмосферу і клімат, 18 млн. – на НДДіР.

Найбільш суттєві заходи поводження з відходами (утилізація, спалення) у 2016 р. здійснювали райони: Красноградський, Вовчанський, Валківський, Купянський, Дергачівський, Чугуївський. Більшість же районів активної роботи щодо утилізації і переробки відходів не проводять.

Розвиток області в цілому і окремих районних територій знаходиться під сильним впливом «людського фактору» і стану та активності соціального середовища. Середньомісячна кількість економічно активного населення у 2017 р. становила 1330,4 тис. осіб. Рівень зайнятості населення становив 71,2% у працездатному віці (18–70 років). Середня чисельність штатних працівників – 555,5 тис. осіб.

Доходи населення Харківської області в сумі становлять 131,7 млрд. грн., витрати – 158,9 млрд. грн. Негатив в дохідній частині для населення складає заборгованість з заробітної плати (рис. 2.12).

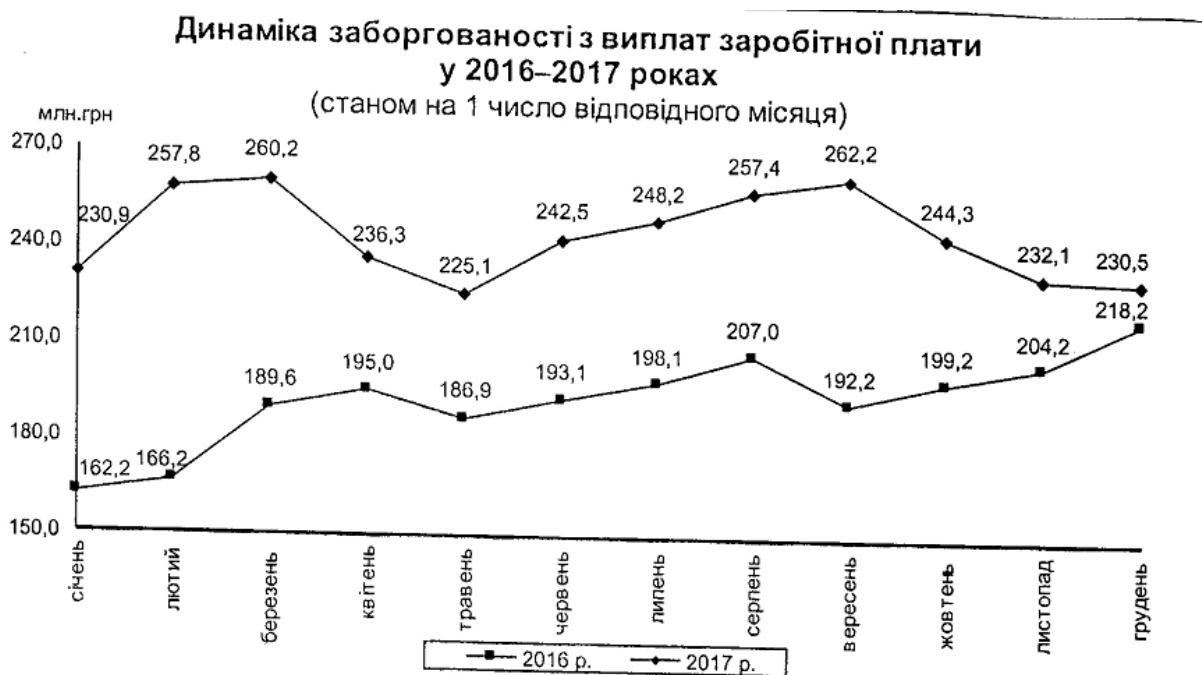

Рис. 2.12. Динаміка заборгованості з виплат заробітної плати у 2016–2017 роках (станом на 1 число відповідного місяця).

Основний обсяг заборгованості із заробітної плати припадає на місто Харків і міста обласного рівня (Лозова, Чугуїв), тоді як з 27 районів тільки 7 мають таку заборгованість [259].

Роздрібний оборот підприємств торгової сфери склав в 2017 р. – 45990,0 млн. грн. і зріс за рік на 5,2%.

Серед основних причин смертності населення в Харківській області: хвороби системи кровообігу (26110 осіб), новоутворення (5496 осіб), зовнішні причини смерті (20300), захворювання органів травлення та дихання (2132 осіб).

В 2017 році субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг отримали 586,9 тис. домогосподарств, з них у міських поселеннях – 480,0 тис., у сільській місцевості – 106,9 тис. домогосподарств. З утримувачів субсидій – 41,4% одноосібні. Загальна сума субсидій – 221,7 млн. грн. Крім того, відшкодовано витрат на придбання побутового палива (скраплений газ, вугілля та інше) – 55,2 млн. грн. [259].

Разом з тим, заборгованість населення зі сплати комунальних послуг на початок 2018 р. становила:

за централізоване опалення та гаряче водопостачання	1721,9 млн. грн.
за газопостачання	1709,4 млн. грн.
за централізоване водопостачання і водовідведення	230,0 млн. грн.
за утримання будинків і споруд, виведення ТПВ	297,9 млн. грн.

Фактор заборгованості населення за комунальні послуги корелюється і з фактором введення житла для населення (табл. 2.5). Наведені дані свідчать про суттєві зміни в будівництві житла, що слід розцінювати як певний ефект соціального розвитку і зменшенні розбалансу між купівельною спроможністю і пропозицією нового житла.

Таблиця 2.5 – Введення в експлуатацію житла для населення

Введено в експлуатацію загальної площі житла (тис. м ²):	2014	2015	2016
по області:	284,5	383,6	469,6
в т. ч.			
в міських поселеннях	250,3	339,5	431,4
у сільській місцевості	30,2	44,1	38,2
кількість збудованих квартир (од.)	3591	5303	8183
у т. ч.			
в міських поселеннях	3401	4953	7842
у сільській місцевості	190	350	341

Зовнішньоекономічна діяльність Харківщини набула розвитку за 2017 рік і становила: експорт – 1082,5 млн. дол., імпорт – 1472,3 млн. дол. Збільшення за рік: експорту – на 17%, імпорту – на 9,4%. Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,74. Експортна продукція поставлена в 162 країни світу, в т. ч. в РФ – 25,8%, Європейський Союз – 19,6%, Єгипет – 6,4%, Японію – 5,5%, Грузію – 4,8%, Білорусь – 4,2%, Китай – 3,8% [259].

Товарний ряд експорту – харчові продукти – 24,7%, електротехнічне обладнання – 19,8%, продукти рослинного походження – 18,2%.

Імпортні поставки: з РФ – 19,9%, Китаю – 16,9%, Німеччини – 7,4%, Білорусі – 5,7%, США – 4%, Італії – 4%, Індії – 3,6%, Польщі – 3,3%.

Розвиток області, секторальні економічні напрямки (сільгоспвиробництво, промисловість, сфера послуг, житлово-комунальний сектор) та результати в сфері зовнішньоекономічної діяльності для позитивної динаміки потребують відповідних інвестиційних вкладень (табл. 2.6).

Наведені в таблиці 2.6 дані свідчать про те, що місто Харків забирає на свої потреби 61,9% всіх капітальних інвестицій, тоді як обласні міста та райони в долевому значенні використовують недостатньо інвестицій на розвиток. За цим інвестиційним показником обласний центр реалізує більш високий темп розвитку ніж вся його периферія. Виходить, що «стара» тенденція зберігається і стратегічних змін в динаміці області не слід очікувати.

Щотижня складалась та надавалась інформація щодо моніторингу та контролю за реалізацією інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що фінансувалися у 2018 році за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку.

Відповідно до наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.03.2016 № 75 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад» розглянуто проекти планів соціально-економічного розвитку на 2017 – 2020 роки Золочівської селищної об'єднаної територіальної громади Золочівського району, Нововодолазької селищної об'єднаної територіальної громади Нововодолазького району, Наталинської сільської об'єднаної територіальної громади Красноградського району, Оскільської сільської об'єднаної територіальної громади Ізюмського району, Коломацької селищної об'єднаної територіальної громади Коломацького району, Малоданилівської селищної об'єднаної територіальної громади Дергачівського району, Зачепилівської селищної об'єднаної територіальної громади Зачепилівського району, Малинівської селищної об'єднаної територіальної громади Чугуївського району, а також Стратегій розвитку Нововодолазької селищної об'єднаної територіальної громади Нововодолазького району та Зачепилівської селищної об'єднаної територіальної громади Зачепилівського району на 2019 – 2025 роки.

Таблиця 2.6 – Капітальні інвестиції по містах та районах за січень–грудень 2017 року

	Освоєно (використано) капітальних інвестицій		
	тис.грн	у % до загального обсягу	на 1 особу, грн
Харківська область	17968201	100,0	6699,6
м. Харків	11126411	61,9	7808,1
м. Ізюм	70228	0,4	1436,6
м. Куп'янськ	85962	0,5	1528,7
м. Лозова	122222	0,7	1857,4
м. Люботин	51260	0,3	2141,0
м. Первомайський	117906	0,7	3862,9
м. Чугуїв	66845	0,4	2033,9
райони			
Балаклійський	225685	1,3	2769,6
Барвінківський	126196	0,7	5778,7
Близнюківський	230915	1,3	12265,7
Богодухівський	167953	0,9	4321,7
Борівський	143086	0,8	8493,3
Валківський	106691	0,6	3343,8
Великобурлуцький	136345	0,8	6107,0
Вовчанський	403134	2,2	8793,2
Дворічанський	125981	0,7	7197,7
Дергачівський	704087	3,9	7443,1
Зачепилівський	43325	0,2	2824,3
Зміївський	255237	1,4	3591,5
Золочівський	223962	1,2	8600,7
Ізюмський	108839	0,6	6288,4
Кегичівський	185073	1,0	8826,4
Коломацький	83474	0,5	11899,4
Красноградський	263996	1,5	5956,7
Краснокутський	204438	1,1	7332,0
Куп'янський	209578	1,2	8497,0
Лозівський	157461	0,9	5445,3
Нововодолазький	122866	0,7	3761,7
Первомайський	93557	0,5	5948,4
Печенізький	92746	0,5	9350,3
Сахновщинський	75248	0,4	3527,5
Харківський	1352265	7,5	7580,9
Чугуївський	329444	1,8	7050,7
Шевченківський	155785	0,9	7631,7

Підготовлено проект положення про Установу «Агенція регіонального розвитку Харківської області» відповідно до розпорядження голови обласної державної

адміністрації від 21.11.2018 № 621 «Про агенцію регіонального розвитку Харківської області».

Взято участь у проведенні спільно з представниками проектного офісу GIZ в Україні інтерв'ю з кандидатами на участь у Програмі Федерального міністерства економіки і енергетики «Fit for Partnership with Germany» у Харківській області».

З метою подальшого розвитку регіону, зміцнення його енергетичної безпеки та покращення сучасного стану паливної галузі в області реалізується Регіональна програма розвитку паливної галузі Харківської області до 2020 року, яку затверджено рішенням сесії обласної ради від 22 грудня 2011 року № 292-VI.

Так, у межах Харківської області ГПУ «Шебелинкагазвидобування» за 9 місяців 2018 року розробляло 33 родовища. За рахунок проведених заходів зі стабілізації та нарощування видобутку природного газу та рідких вуглеводнів було видобуто 918,578 млн. м³ природного газу та 29 174 тонн рідких вуглеводнів. Вартість виконання цих заходів за 9 місяців 2018 року склала 466,853 млн. грн.

Іншим пріоритетним напрямом роботи є питанням підвищення енергоефективності використання енергоресурсів в області. Так, за 9 місяців 2018 року на реалізацію Регіональної Програми підвищення енергоефективності, енергозбереження та зменшення споживання енергоресурсів у Харківській області на 2016–2022 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 08 грудня 2016 року № 307-VII, за рахунок різних рівнів бюджету Харківської області на реалізацію заходів з енергозбереження та енергоефективності використано 91 893,579 тис. грн., із них: [259]

з державного бюджету – 6 982,0 тис. грн.;

з обласного бюджету – 32 841,708 тис. грн.;

з місцевих бюджетів – 40 832,971 тис. грн.;

власні кошти підприємств – 895,6 тис. грн.;

кошти ДФРР – 347,4 тис. грн.;

кошти GIZ – 9 993,9 тис. грн.

Протягом 2018 року АТ «Харківобленерго» на реалізацію інвестиційної програми, направленої на забезпечення надійної роботи електричної системи міста та області і безперебійного електрозабезпечення споживачів, спрямовано 15,9 млн. грн. Зазначені дані

майже у 2 рази більші ніж показники минулого року. Проводився моніторинг роботи АТ «Харківобленерго» по зниженню втрат електроенергії у мережах при її транспортуванні та стану цілісності майна на об'єктах електричних мереж. В області зберігається позитивна тенденція щодо зменшення втрат електроенергії. За 11 місяців 2018 року втрати електричної енергії склали 13,21 %, при встановлених нормативах втрат у 14,23 %, що на – 1,02 % менші ніж нормативні.

2.3. Адміністративна підтримка структурами влади саморозвитку районів області

Саморозвиток районів, їх успішність у вирішенні актуальних проблем і питань має дві складові. Перша – це діяльність в рамках інституційних норм і правил, слідування загальноприйнятим нормам, «стандартам» управління економікою і соціумом. Ця складова формує порядок відносин, взаєморозуміння і взаємодії. Друга складова – креативність і підприємництво, але не тільки в розумінні бізнесу, а і в розумінні пошуку кращих, креативних, нових механізмів управління, прийняття і виконання рішень. Ця складова потребує виявлення в регіональній системі специфіки, особливостей, наявних переваг, відмінності від інших.

На наш погляд, тільки в комбінації «стандарту» і «креативу», загальноприйнятого і оригінального (відмінного), запозиченого досвіду і власного розуму, можна досягти успіху в розвитку. Керуючись цим методологічним принципом розглянемо Харківську область як систему виокремлених територіальних структур, тобто адміністративних районів області, акцентуючи увагу не на їх загальних основах, а на особливостях і відмінностях. Методологічний прийом такого аналізу містить в собі дві складові: «суху статистику» та креативно «забарвлені» звіти голів райдержадміністрацій, що в поєднанні і дасть поглиблене розуміння ситуації в районах і можливих шляхів їх розвитку.

Район можна і доцільно характеризувати з різних позицій – територія, населення, економіка ... Але є одна група показників, на яку слід в першу чергу орієнтувати стратегію розвитку – це якість життя. В науковій літературі уживаються два близьких між собою терміни «якість життя» та «рівень життя». Міжнародна практика ці питання також розглядає через призму виміру «індексу людського розвитку» (ІЛР), або «індекс розвитку

людського потенціалу» (ІРЛП). Як правило ці індекси є порівняльними для оцінювання життя в країнах. Розгляду цієї теми присвячені наукові труди, рейтингові оцінки, система статистичних показників, яких нараховується більше 100. Популярна і практика групування цих показників в інтегральні, зокрема у такий спосіб: споживання, освіта, здоров'я та довголіття, задоволення базових потреб. Якість життя є складним для виміру феноменом, але в завданнях оцінки потенціалу та розробки стратегії розвитку цю проблему вирішувати необхідно.

Звернемо увагу ще на два аспекти «якості життя», а саме: сутність базових потреб та позиція погляду «від зворотного». «Від зворотного» – визначають як індекс «неблагополуччя» (бідність, обмеження доступу до знань, смертність та інше). До базових потреб відносять значний перелік нематеріальних характеристик (рівність, справедливість, успіх, культура ...). Базові потреби визначаються рядом факторів: виробництво, доходи, вартість життя, соціальні стандарти [139, 176, 267].

Таблиця 2.7 – Спектр організаційних інновацій

		Кількість районів, що відмітили цей фактор	Ранг пріоритету
1	Докорінне зменшення адміністрування з обласного центру	14	3
2	Земельні орендні відношення	27	5
3	Збільшення бюджетних надходжень	26	2
4	Освоєння бюджетного механізму	8	10
5	Розвиток МСБ	11	4
6	Самостійне вирішення проблем інфраструктури	24	1
7	Розвиток промислового сектору	9	8
8	Комп'ютеризація	7	9
9	Експортна діяльність	8	12
10	Розвиток сфери послуг (туризм, торгівля)	21	7
11	Стратегічне планування	13	13
12	Проектний підхід до перспектив	6	14
13	Залучення грантів та іноземних інвестицій	9	11
14	Зміна системи управління (ЦНАП, ОТГ)	27	6
15	Укріплення спеціальних функцій (цивільний захист)	14	15

Розроблено автором з використанням планів, стратегій, опитування, аналітичних звітів керівників ОДА.

«Категорія «якості життя» становить об'єкт досліджень в більш широкому розумінні соціальних відносин і соціальної організації суспільства. Якість життя має і внутрішні причини змін та їх сприйняття людиною: зміна пріоритетів в економіці, зміна цінностей споживчих, культурних, духовних, іншого набору компонентів благополуччя. Загальна динаміка трансформацій, змін, оновлення зараз кардинально змінює ситуацію в районах, містах та селах. Відмітимо такі фактори впливу на ситуацію в районах (табл. 2.7).

Наведені в таблиці 2.7 оцінки характеризують новий стан районів щодо умов укріплення їх позицій в управлінні своєю діяльністю і розвитком. Практично всі райони відмітили чітке відслідкування орендних відносин в сфері землекористування, що значно підтримує фінансовий стан сільського населення. Відмічено також значне (30÷40%) зростання бюджетних надходжень для потреб району, що значно покращує забезпеченість розвитку та досвід роботи з фінансами.

Значні результати райони показали і в частині проведення робіт в сфері розвитку інфраструктури (дороги, транспорт, водозабезпечення, житлове будівництво, поводження з ТПВ) [139, 160].

Друга за значенням і впливом група інновацій, відмічених адміністрацією районів, стосується зміни методів управління (більше свободи), розвиток МСБ, розвиток промислового сектору, розширення масштабів географії експортної діяльності.

Суттєве значення набувають в районах нові інструменти вирішення завдань розвитку: стратегічне планування, проектний підхід, залучення інвестицій, в т. ч. грантів, комп'ютеризація. Це означає, що в управлінні районами формується нова культура вирішення проблем діяльності і розвитку, а з іншого боку – виникає потреба в нових (молодих) кадрах професіоналів аналітичної, інформаційної, проектної роботи. І це вже є завданням Центру – допомогти у вирішенні кадрової проблематики, оскільки без професіоналів виникає ризик неефективного використання притоку фінансових ресурсів.

Аналізуючи відмінності в районах з точки зору виділення акцентів уваги адміністрації і її пріоритетів щодо висвітлення результатів своєї діяльності підкреслимо деякі моменти, враховуючи результати контент-аналізу розглянутих текстів докладів голів райдержадміністрацій.

Структуру питань та рівень їх висвітлення можна розбити на такі групи: перша (I) – питання (напрямки) детальної уваги; друга (II) – питання (напрямки), що тільки намічені фрагментарно; третя група (III) – питання, що потребують включення в роботу РДА, оскільки ця група в звітах не представлена. Схематично ці питання визначені на рис. 2.13.

В цілому у діяльності ХОДА і РДА відмічається зміщення векторів уваги і впливу, реагуючи на нові умови державної регіональної політики, згідно якої бізнес вибудовує свої стратегії діяльності зважаючи на потреби «ринку», а соціальні питання, інфраструктурні, екозахисту і розвитку людського потенціалу – залишаються в пріоритетах адміністративного впливу. Тому, більше 50% інформації в звітах стосується саме цієї другої складової (населення, добробут, соціальний захист, культура, спорт). Ці розділи представлені в кожному районі і з конкретними результатами (збудовано, відремонтовано, проведено, підготовлено, організовано, підтримано, забезпечено, підвищено).

Рис. 2.13. Групування питань (напрямків роботи ХОДА) по фактору уваги до них та рівня розробки. Розроблено автором з відомчих матеріалів ХОДА і РДА.

Практично весь фінансовий (бюджетний) потенціал з 5÷8 різних джерел витрачено на рішення організаційно-економічних та соціальних питань. Але час вимагає більшої уваги влади на містах і до інших питань, в т. ч. нових. Серед найбільш актуальних з них:

- збереження родючості земель;
- розвиток «органічної продукції» (не відмічено в жодному звіті);
- енергозбереження;
- розвиток промисловості (переробної в першу чергу);
- інформатизація та ІКТ;
- електронна картографія та ГІС;
- альтернативна енергетика;
- коневодство;
- розвиток і збереження заповідних територій, національних парків, заказників;
- охорона та відновлення історичних пам'ятників.

Окремі з цих напрямків роботи, як це слідує з рис. 2.13, виділені в звітності і їх можна віднести до категорії «пріоритети та відмінності». Наприклад, для Балаклійського району характерні: експортна діяльність, високі темпи розвитку промислового сектору, успіхи у розвитку ЖКГ, проектне управління і залучення міжнародної технічної допомоги.

Для Борівського – залучення інвестицій і кредитів, розвиток ЖКГ, заходи з екології, проектне управління.

Для Ізюмського району – лісництво, рекреація, промисловий розвиток, енергозбереження.

Для Первомайського – експортні зв'язки, екологічні заходи, аналіз демографічної ситуації, розвиток МСБ, значні витрати на ЖКГ.

Але в цілому по районах проблема визначення своєї специфіки і своїх пріоритетів конкретно ні в одному звіті не поставлена і не визначена, що слід вважати, на наш погляд, як недоопрацювання перспектив розвитку.

Завдання розвитку сільськогосподарського виробництва для районів області є традиційними і ключовими в структурі галузей економіки і в звітах воно визначено, правда з різною конкретикою: головні культури (зернові і зернобобові, соняшник, цукровий

буряк) представлені у всіх районах, а інші (кукурудза, гречка, соя, ячмінь, просо) в обсягах не показані. Всього в 5-ти звітах з 27 наведені характеристики щодо овочевих культур, ягідних та продуктів садівництва. Парникові і поливні напрямки зовсім залишилися поза увагою доповідачів.

В тваринництві помітні різкі коливання поголів'я ВРХ і свиней в розрізі господарств, коневодство представлено тільки в одному районі.

З представлених матеріалів практично не визначається характер і темпи розвитку в районах переробної промисловості: ні конкретики, ні прогнозованих економічних показників. Цей реально прибутковий напрямок, вірогідно, не входить в пріоритети регіональної політики РДА.

З аналізу звітів, в першу чергу, можна зробити деякі узагальнюючі висновки.

Щодо структури питань і порядку їх викладення, які згідно методики рекомендовані на публічний розгляд, то одна третина звітуючих її в цілому не притримуються, ще третина «бере за основу», а останні (теж третина) притримуються «настанов» більш-менш ґрунтовно, але вносять достатньо значну долю оригінальності. Тому звіти про діяльність РДА в 2017 мають значні відмінності між собою. З одного боку – це позитив (виявляються пріоритети, бачення, оцінки), з іншого – ускладнюється їх порівняння, розуміння проблем регіону та методів їх вирішення. Незважаючи на таке протиріччя, в цілому інформація звітів має суттєву наукову цінність для розуміння як району (його характеристики і ситуації), так і професіональності керівництва РДА.

Відмітимо загальні позитиви з матеріалів звітів.

1. Регіони охарактеризовані повно і комплексно: економіка, соціальна сфера, елементи інфраструктури, фінансове забезпечення (за деяким виключенням).
2. Представлені характеристики і цифрові матеріали викликають довіру, оскільки їх походження «з перших рук», тобто узгоджено з фахівцями на місцях.
3. Звіти представляються публічно, що гарантує «правдивість» більшості наведених фактів і положень і їх сприйняття активом регіону і в цілому громадою.
4. Згідно даних звітності визначилась чітка тенденція регіонів до зростання свого потенціалу (бюджети року на 20÷40% збільшились у порівнянні з 2016 роком), неблагополучні погодні умови 2017 року не критично вплинули на сільськогосподарське

виробництво, фермерство та МСБ в районах укріплюється, зміни в управлінні приносять позитивні результати. Особливо втішним слід вважати реальні успіхи в районах в сфері розбудови інфраструктури забезпечення соціального розвитку, що може стати фактором закріплення молоді на селі та підвищення дітонародження.

5. До реальної практики вирішення проблем районів слід віднести деякі інноваційні підходи, а саме:

- * Розпочату роботу щодо картографії та оцінки вартості земель.
- * Освоєння практики отримання і впровадження грантів та проектів міжнародної технічної допомоги.
- * Створення об'єднаних територіальних громад і ОСББ.
- * Розширення прямих експортно-імпортних зв'язків, що підсилює позиції конкурентоспроможності області в цілому.

З позицій критичного відношення до представлених матеріалів можна зазначити такі зауваження, орієнтуючи їх як на змістовну конкретику, так і на форму представлення матеріалу.

1. Наскільки про це можна судити з аналізу звітів, рівень економічної роботи фахівців в районах потребує значного покращення: аналітика, оцінки, прогнози не дають чіткого уявлення про стан і перспективи. Економічні показники у звітах представлені фрагментарно, несистематизовано, в різних вимірах. Значно більше конкретики в соціально-інфраструктурному секторі діяльності (ЖКТ, торгівля, освіта, культура).

2. Найбільші недоліки можна відзначити у відображенні бюджетного процесу, де показані незрозумілі і не співставні характеристики і оцінки.

3. Недостатньо якісно представлені, а в більшості звітів і зовсім відсутні, матеріали щодо бачення (планування) перспектив розвитку району, наявності проблемних питань (яких, до речі в реальності ціла множина), не розкриті шляхи (кроки) розв'язання ресурсних і кадрових питань (всі райони показали зменшення чисельності населення навіть за умов прийому декількох тисяч переміщених осіб з зони АТО).

4. Поза увагою доповідачів залишились такі питання, як характеристика земель і їх ефективного використання (а це ключовий момент в районах), розвиток туризму і

екологічний захист, рівень і характер боргів, заходи щодо ліквідації безробіття, хоча частково деякі пропозиції висвітлюються (Зміївський район).

5. Недостатньо приділено уваги використанню місцевих ресурсів (корисні копалини, водні системи, лісові масиви та інше) та розвитку природно-заповідних зон.

6. Проблеми сім'ї, молоді, дітей відбиті в усіх звітах цілими розділами, а проблеми пенсіонерів окремо виділені тільки в двох районах (Харківський, Куп'янський).

Фактором активного впливу на стан і розвиток регіонів є освоєння капітальних інвестицій. Загальна сума освоєних капітальних інвестицій в Харківській області – 18 млрд. грн., 98 % з яких використано на реновацію і розвиток матеріальних активів (будівництво, машини, транспорт, обладнання), у нематеріальні активи вкладено 2%. Стара економічна школа такий розподіл капітальних інвестицій вважає раціональним. На наш погляд, це хибна позиція. Звісно, матеріальні активи необхідно зберігати і нарощувати, але вкладення в нематеріальну сферу економіки, згідно нового економічного мислення, має сьогодні беззаперечний пріоритет. Тим більш, якщо орієнтувати стратегію на людський розвиток.

Зрозуміло, що значні фізичні обсяги капіталу здатні докорінно змінювати ситуацію і ті райони, де використані значні суми фінансів, закономірно розраховують на успіх (Вовчанський, Дергачівський, Красноградський).

Ще більш стратегічно важливо, коли сума вкладень має більшу вагу на одну особу населення регіону. При середньому значенні по області 6699,6 грн./ос., є райони де капітальні інвестиції майже в 2 рази більші (Близнюківський – 12265 грн., Коломацький – 11899, Печеніжський 9350 грн./на одну особу). Обсяг капітальних вкладень є прямим фактором оцінки розвитку районів, важливо тільки звернути увагу і на їх структуру, тобто пропорції розподілу коштів на сфери життєзабезпечення населення і створення умов для економічної діяльності. Як свідчать дані звітності голів РДА, ці структурні характеристики досить відмінні в різних районах. Наведені нижче графічні моделі розподілу капітальних вкладень ґрунтовно підтверджують важливість вибору свого варіанту для кожного району (рис. 2.14).

Борівський район

Богодухівський район

Сахновцянський район

Чугуївський район

Рис. 2.14. Структура капітальних інвестицій

Більш систематизовано особливості і відмінності районів можна представити таким чином (табл. 2.8, 2.9).

Таблиця 2.8 – Дані звіту РДА – 2017 р. (перша група показників)

№ з/п	Райони	С/Г			Промисловість	Експорт	Витрати на технічне оснащення	Капітальні інвестиції	Створено робочих місць	Працевлаштування
		зернові, тис. т.	соняшник, тис. т.	цукро-вий буряк, тис. т.						
1	Балаклійський	144,6			41 млрд			160,9		
2	Барвінківський	274,8			146 млн			97,2		960
3	Близнюківський	88,9	45,2							627
4	Богодухівський	71,2			1,2 млрд		133,5	104,9		1328
5	Борівський	73,5	60,2	1,4	382 млн.			24,7	237	1059
6	Валківський	163,0	31,0			0,23 млн. \$			365	
7	Великобурлуцький	145,0			немає даних					
8	Вовчанський				немає даних					
9	Дворічанський	101,8			96 млн.			95,8	419	1023
10	Дергачівський	58,0			8,3 млрд	94,5 млн. \$		78,0		
11	Зачепилівський									
12	Зміївський	96,0	26,1	12,4	3 млрд			50,1		
13	Золочівський				немає даних					
14	Ізюмський				немає даних		57			511
15	Кегичівський				104 млн		85,9			
16	Коломацький			35,0			57,8			
17	Красноградський	104,3	24,0		426,1 млн			173,3		1629
18	Краснокутський	91,7		185,0	3,9 млрд				210	
19	Куп'янський	84,0			немає даних		155,5	76,5	182	2305
20	Лозівський	120,0	54,0	43,0	немає даних			128,8		
21	Нововодолазький	135,8			4,61 млрд		9,2 млн. \$	85,9	-	1041
22	Первомайський	180,7	57,8		19,4 млн	6,8 млн. \$	139	71,8		
23	Печенізький									
24	Сахновщинський	191,8	56,7	20,1			49,8	97,3		

Продовження табл. 2.8

25	Харківський	133,6			15,6 млрд		71,2	86		
26	Чугуївський	107,7	50,1	35,4	107 млн	9,7 млн. \$	102	72,2 млн. \$ 211 тис. грн.		
27	Шевченківський	120,2	25,4	11,4	127 млн	2,0 млн. \$	94			

Таблиця 2.9 – Дані звіту РДА – 2017 р. (друга група показників)

№ з/п	Райони	Фіз. осіб	Юридич. осіб	М'ясо, тис. т	Оцінка змін	Корів, голів	Оцінка змін	Молоко, тис. т	Оцінка змін	Оренда, млн. грн.	Виплати на пай, грн. час.
1	Балаклійський	240	754	24,0	-	177		11,1	-	110,6	
2	Барвінківський	447	373	0,749	+	814		5,07		92,5	
3	Близнюківський		363	0,123	++	622	++	1,8			
4	Богодухівський		657	0,363	+++	735		4,05	+		
5	Борівський		349	-							
6	Валківський		487	0,683	++	713		4,22	-		2913
7	Великобурлуцький		305	0,601	+	1133		7,49	-	100	
8	Вовчанський		668	1,014	-	2714		16,91	+		
9	Дворічанський	458	244	0,664	+	2049		19,5		85,3	2188
10	Дергачівський		1435	0,111	+	202		0,569	--	33	
11	Зачепилівський		288	0,687	--	-					
12	Зміївський		847	0,375	+	657		5,8	+	48,4	2372
1	Золочівський		547	0,3	-	1007		7,49	+		
14	Ізюмський		228	0,535		-					
15	Кегичівський		242	1,06	-	1672		12,6	-		
16	Коломацький		151	0,08	++	202		0,57	--	36,8	2515
17	Красноградський	767	427	1,315	-	3993		32,41	-	118,3	2660
18	Краснокутський	671	400	0,21	+	654		0,61	-	97,0	
19	Куп'янський		307	2,72	+	1969		16,3	+	81,1	
20	Лозівський		345	-		186		2,0	-	76,9	2041
21	Нововодолазький	1121	596	6,54	+	1095		4,3		102,4	2325
22	Первомайський	764	221	0,17	+	1067		3,89	+	140,4	2735
2	Печенізький		244	-		628		4,1	+		
24	Сахновцанський		301	0,6	--	1133		7,12	-	86,2	2007
25	Харківський	922	3894	0,43	--	1462		7,2	-		
26	Чугуївський		647	8,5	++	2967		22,5	++	80,6	1739
27	Шевченківський		354	0,5	++	1925		12,3	+		

З даних, що були наведені у звітах голів районів Харківщини за 2017 рік, значно складніше відбивається реальна ситуація щодо досягнення результатів в районах, ніж це

зафіксовано в статистичних показниках. Об'єктивно це можна виправдати, оскільки між цими даними минув рік. Але зміни фіксують суб'єктивну сторону визначення головних пріоритетів керівництва в кожному районі: структури посівного лану, зменшення поголів'я в тваринництві, зміни напрямків у промисловій політиці [18, 81, 128].

Не залишилась стабільною і демографічна ситуація.

Дані таблиць 2.10 та 2.11 свідчать, що райони за чисельністю населення на їх території можна згрупувати у п'ять кластерів. Перший кластер – один Харківський район (177608 осіб), другий – 4 райони (94165÷70694), третій кластер – 18 районів (46395÷20204), четвертий – 6 районів (18991÷14955), п'ятий – 2 райони (9834÷6906).

Таблиця 2.10 – Міграційний рух населення по містах та районах області у 2016 році

	Усі потоки міграції		
	Кількість прибулих ¹	Кількість вибулих ¹	Міграційний приріст (скорочення)
Усього	17915	17118	797
міста обласного значення			
м. Харків	4798	9268	-4470
м. Ізюм	291	178	113
м. Первомайський	107	109	-2
міськради			
Куп'янська	1037	717	320
Лозівська	580	406	174
Люботинська	62	140	-78
Чугуївська	551	313	238
райони			
Балаклійський	1061	449	612
Барвінківський	19	156	-137
Близнюківський	263	158	105
Богодухівський	618	341	277

¹ Інформація, починаючи з квітня 2016 р., сформована на основі наявних адміністративних даних які надійшли від окремих органів реєстрації (виконавчих органів сільської, селищної або міської ради, сільських голів (у разі якщо відповідно до законодавства виконавчий орган сільської ради не утворено

Продовження табл. 2.10

Борівський	256	134	122
Валківський	411	203	208
Великобурлуцький	303	175	128
Вовчанський	115	149	-34
Дворічанський	207	161	46
Дергачівський	1064	455	609
Зачепилівський	171	90	81
Зміївський	876	240	636
Золочівський	331	197	134
Ізюмський	160	54	106
Кегичівський	245	112	133
Коломацький	106	38	68
Красноградський	686	417	269
Краснокутський	336	181	155
Куп'янський	476	307	169
Лозівський	359	248	111
Нововодолазький	136	143	-7
Первомайський	68	86	-18
Печенізький	62	49	13
Сахновщинський	159	135	24
Харківський	780	851	-71
Чугуївський	886	278	608
Шевченківський	335	180	155

Таблиця 2.11 – Чисельність населення

Райони	Кількість населення	177608=100%	Скорочення населення (max 2250)
Харківський	177608		2250
Дергачівський	94165		817
Балаклійський	80487		1422
Зміївський	70694		990
Чугуївський	46395		310
Вовчанський	45737		822
Красноградський	44003		583
Богодухівський	8453		558
Нововодолазький	32196		622
Валківський	31410		393
Лозівська	28429		498
Краснокутський	27645		425
Золочівський	25747		572
Куп'янська	24160		498

Продовження табл. 2.11

Великобурлуцький	21914		506
Барвінківський	21057		367
Кегичівський	20847		-190
Сахновщинський	20767		-361
Шевченківський	20204		-237
Близнюківський	18491		497
Дворічанський	17246		822
Ізюмський	16909		-282
Борівський	16588		-307
Первомайський	15399		392
Зачепілівський	14955		-246
Печенізький	9834		-361
Коломацький	6906		-122

Такі відмінності в чисельності мають значення для аналізу (порівняння) тільки в деяких випадках, наприклад, у витратах на апарат управління та щодо рівня фінансової забезпеченості на душу населення. Другий фактор, який прослідковується з наведених даних – це відсутність закономірності щодо зменшення чисельності населення в регіонах протягом року.

Так, з Дергачівського району вибуло 817 осіб з 94165, а з Балаклійського – 1422 з меншої чисельності – 80 487. Сам факт зменшення населення (природний і міграційний фактор) в усіх регіонах без виключення є попереджувальним сигналом: завдання влади як раз полягає в тому, щоб цю тенденцію змінити у зворотній бік – без різких змін в технічному і технологічному забезпеченні у ближній перспективі необхідно нарощувати трудовий потенціал. Дещо заспокоює те, що міграційний відток з регіонів значно менше у своїй долі, ніж природне зменшення. Отже, коренева проблема полягає у покращенні якості життя і у підтримці молоді, сім'ї та народжуваності.

Взагалі, цифри міграційного руху не є показовими, зберігаються десь пропорційно чисельності по районах в цілому і тримаються в діапазоні 100÷200 осіб на рік, причому міграційний приріст позитивний по 20 районах. Можна розраховувати, що це відбувається за рахунок переселення з зони АТО.

Головною структурною ланкою в районах є домогосподарство. Структура грошових доходів та витрат характеризує рівень життєзабезпечення населення, що має

бути орієнтиром для адміністрацій в її роботі. Відмітимо ситуацію в сільській місцевості. Усього доходів на одне домогосподарство: в 2010 р. – 3016 грн. /місяць (у міських поселеннях та сільській місцевості разом), в сільській місцевості – 2903 грн./місяць; в 2015 р., відповідно 4713 (в сільській місцевості: – 3982 грн./місяць, в 2016 р. (IV кв.) – в середньому 5201 грн./міс., в сільській місцевості – 4380 грн./міс.

Дані показують, що не тільки загальна тенденція зростання доходів в районах достатньо позитивна, але і розбіжність між міським населенням і сільським зменшується. Разом з тим, в сукупних ресурсах доля заробітної плати не перевищує 50%; пенсії, допомога та субсидії (разом з допомогою від родичів) складають 30,2%, а доходи від продажу сільськогосподарської продукції в середньому по сільському і міському населенню по області) досить незначні – 3,6%, звісно, що в районах ця доля набагато більша.

Розглядаючи ретроспективу розвитку районів в динаміці 2000–2016 рр. звернемося до двох «граничних» характеристик: кількість дітей (дошкільного віку) та кількість пенсіонерів. Кількість дітей в перші 10 років значно зросла на 10÷15%, а в останні три роки (2014÷2016рр.) утримується на стабільному рівні в кожному районі, що є незадовільною характеристикою, у відповідності з чим практично не змінюється і кількість навчальних дошкільних закладів (від 6÷8 в малочисельних районах, до 17÷20 в таких районах як Балаклійських, Близнюківський, Нововодолазький, Великобурлуцький). Для селищ і сіл, а також малих міст таку ситуацію слід розглядати як демографічно загрозливою [324].

Не краща ситуація і в пенсійному секторі: пенсіонерів 28÷38% від загальної численності населення в районах, а дітей в 7÷12 разів менше (це разом з дітьми шкільного віку). Населення області знаходиться в значній залежності від субсидій, доля яких в районах складає в грошовому еквіваленті до 40% від обсягу субсидій по місту Харкову (Додаток...). Дещо в кращому стані забезпеченість житлом. По цьому показнику райони близькі між собою: 26÷32 м²/на особу. Деякі райони більш успішно, ніж інші формують свою політику забезпечення житлом і це є фактором зменшення міграційного відтоку населення. Детально по районах обсяги прийнятого в експлуатацію житла наведено в табл. 2.12.

Таблиця 2.12 – Загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель по містах та районах за 2017 рік

	Прийнято в експлуатацію м ² загальної площі	у % до	
		2016 р.	Загального обсягу
Харківська область	469946	100,1	100,0
м. Харків	7052	101,8	79,4
м. Ізюм	2935	156,0	0,6
м. Куп'янськ	9135	403,0	1,9
м. Лозова	1374	84,1	0,3
м. Люботин	4490	219,2	1,0
м. Первомайський	326	82,7	0,1
м. Чугуїв	1747	157,7	0,4
райони			
Балаклійський	2216	240,9	0,5
Барвінківський	348	105,8	0,1
Близнюківський	273	368,9	0,1
Богодухівський	183	10,3	0,0
Борівський	629	45,3	0,1
Валківський	871	61,4	0,2
Великобурлуцький	323	85,7	0,1
Вовчанський	3810	166,4	0,8
Дворічанський	449	241,4	0,1
Дергачівський	18480	104,4	3,9
Зачепилівський	122	58,7	0,0
Зміївський	4376	74,6	0,9
Золочівський	1065	246,5	0,2
Ізюмський	454	70,4	0,1
Кегичівський	58	39,2	0,0
Коломацький	-	-	-
Красноградський	1205	151,2	0,3
Краснокутський	671	88,2	0,1
Куп'янський	1377	470,0	0,3
Лозівський	298	67,6	0,1
Нововодолазький	726	61,6	0,1
Первомайський	370	127,1	0,1
Печенізький	152	39,9	0,0
Сахновщинський	-	-	-
Харківський	35971	69,7	7,7
Чугуївський	2065	65,1	0,4
Шевченківський	395	106,5	0,1

Згідно наведених даних, найбільш успішно з цим завданням впорались райони Харківський, Дергачівський, Зміївський, Вовчанський. Але в 2017 році у порівнянні з 2016-м в лідери вийшли Куп'янський, Балаклійський та Краснокутський райони.

Різне розуміння завдань по розвитку регіонів проявилось у звітах як «акценти уваги», тобто ті особливості, які більш повно і активно підкреслювались доповідачами. Узагальнено така характеристика представлена в Додатку Ці дані свідчать, що пріоритети досить різні: експертна орієнтація, МСБ, туризм, розвиток сфери послуг, житлово-комунальне господарство та інше. Є і сфери, яким приділено вкрай мало уваги (інформаційний розвиток, екозахист, використання місцевих ресурсів). На нашу думку, це є завданням ХОДА – роз'яснити і обґрунтувати важливість роботи в означених напрямках діяльності.

2.4. Специфіка розвитку районів Харківської області

У звітах регіонів значні складності проявились і в представленні даних щодо бюджетної політики, а точніше щодо обґрунтованості розподілу бюджету на різні сфери діяльності [127, 128, 206].

В більшості з 27 звітів РДА бюджет окремим розділом не представлено. Наводяться суми коштів отриманих та витрачених з різних джерел таким чином, що прослідкувати бюджетний процес неможливо. Тому довелось відібрати лише деякі з них для розуміння ситуації.

У Близнюківському районі визначено неповну аналітику: районний бюджет 77,9 млн. грн. (+115% до 2016 р.) сформований за рахунок таких надходжень (без трансферу): ПДФО – 40,9 млн. грн.; податок на нерухомість – 34,9 млн. грн.; єдиний податок – 20,2 млн. грн. Видатки: соц. допомогу – 40 млн. грн.; субсидії ЖКГ – 28 млн. грн. Витрати: на освіту – 10 млн. грн.; на культуру – 2 млн. грн.; на охорону здоров'я – 2,3 млн. грн. [128].

Зміївський район. Зведений фонд бюджету (доход) – 673,4 млн. грн. Видатки – 707,6 млн. грн. У структурі видатків:

Субсидії ЖКГ	– 136 млн. грн.
Соціальне забезпечення і допомога	– 94,4 млн. грн.
Охорона здоров'я	– 75 млн. грн.
Видатки на освіту	– 183 млн. грн.
Забезпечення культурних закладів	– 22 млн. грн.

Нововодолажський район. Районний бюджет без трансфера – 113,6 млн. грн.

Видатки – 340,5 млн. грн. Розподіл видатків:

Соціальний захист і допомога	– 134,9 млн. грн.
Субсидії ЖКГ	– 68,8 млн. грн.
Бюджет розвитку	– 8,2 млн. грн.
Освіта, культура, спорт	– 81,7 млн. грн.

Богодухівський район. Зведений районний бюджет – 434,4 млн. грн. (106,1% до 2016

р.).

Надходження:	ПДФО	– 71,4 млн. грн.
[Загальний фонд]	Плата за землю	– 18,8 млн. грн.
	Податок на нерухоме майно	– 3,1 млн. грн.
	Акцизний податок	– 2,1 млн. грн.
	Акцизний податок з вироблених в Україні товарів	– 4,2 млн. грн.
	Єдиний податок	– 24,1 млн. грн.
	Плати за розміщення тимчасово вільних коштів МБ	– 2,3 млн. грн.
[Спеціальний фонд]	без врахування трансферів	– 18,97 млн. грн.
	Кошти від продажу земельних ділянок	– 2,5 млн. грн.
	Кошти від відчуження майна	– 1,3 млн. грн.

Розрахунки витрат надані фрагментарно.

Шевченківський район. Районний бюджет – 82,8 млн. грн.; трансферт – 124 млн. грн.; додаткові надходження – 19,3 млн. грн.

Видатки: план – 140,9 млн. грн., факт – 234,6 млн. грн. Розподіл видатків:

Соц. захист і забезпечення	– 75,9 млн. грн.
Освіта	– 68,6 млн. грн.
Охорона здоров'я	– 24,2 млн. грн.
Культура	– 10,2 млн. грн.
Житлово-комунальне	